

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Löderups kyrkogård

Vård- och underhållsplan, 2014

Åsa Jakobsson, Cissela Olsson och Helena Rosenberg

Rapport 2014:61

© Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne, 2014

www.regionmuseet.se

Dnr: L12.20-160-12, 1086

Text: Åsa Jakobsson, Cissela Olsson och Helena Rosenberg

Foto: Åsa Jakobsson, Cissela Olsson och Helena Rosenberg

Formgivning: Anna Rabow och Catherine Svensson

Granskad av: Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet, Gävle. Dnr 507-99-502

Innehåll

Innehåll.....	3	Växtlighet.....	18
Inledning.....	5	Kyrkogårdens växt- och djurliv	20
Bakgrund	5	Kvarter O och P	22
Mål och syfte	5	Kvarter R, S och T	23
Metod	5	Kvarter V, X, Y och Z.....	25
Andra verktyg och dokument	6	Kvarter D, E, H och I.....	27
Lagskydd och regelverk för kultur- och naturmiljö	7	Minneslund.....	29
Kulturhistorisk bakgrund	8	Kvarter U, urnlund	30
Källor.....	9	Kvarter A.....	30
Löderups socken och kyrka.....	9	Kyrkogårdens kulturhistoriska värden.....	32
Kyrkogårdens äldsta historia	9	Värdebeskrivning.....	33
1800-talets utvidgningar.....	10	Karaktärsdrag.....	33
Den nya kyrkogården anläggs.....	11	Gamla kyrkogården	33
Beskrivning av kyrkogården	14	Nya kyrkogården	33
Omgivningar.....	15	Kulturhistoriska värden	34
Kyrkogården.....	15	Gravanordningar med särskilda kulturhistoriska värden	35
Kyrkogårdens begränsning.....	16	Biologiska värden	35
Mur	16	Åtgärdsbehov	36
Järnstaket	16	Vård av kulturhistoriska värden	37
Grindar	16	Åtgärdsbehov	37
Gångar och markbeläggning.....	17	Mur.....	37
Belysning.....	17	Staket och grindar.....	37
Servicestationer	17	Gångar	37
Parkeringsplatser	18	Gravplatser	37
Byggnader	18	Gravvårdar.....	37
		Växtlighet.....	38
		Trädvård.....	38
		Växt- och djurliv	38

Sedvanligt underhåll av kulturhistoriska värden	39
Generella riktlinjer	39
Målsättning och utveckling	40
Källmaterial.....	42
Litteratur	42
Otryckta källor.....	42
Muntliga uppgifter	42
Internet.....	42

Inledning

Vård- och underhållsplan för Löderups kyrkogård är utförd av Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarierna i Skåne på uppdrag av Löderups församling. Fältarbetet utfördes under höstenvintern 2013-14 med påföljande rapportskrivning vintern-våren 2014. Inventering samt rapportskrivning har utförts av antikvarierna Cissela Olsson och Helena Rosenberg, samt biolog Åsa Jakobsson.

I denna vård och underhållsplan ingår förutom huvudtexten två fristående bilagor; den ena utgör rekommendationer för vård och underhåll och den andra innehåller urval av kulturhistoriskt värdefulla gravplatser.

Bakgrund

År 2012 utkom föreskrifter till Kulturmiljölagens 4 kapitel. Genom de nya föreskrifterna finns ett lagstadgat krav på en vård och underhållsplan. Riktlinjerna anger vissa krav på hur vård- och underhållsplanerna ska utformas:

- Ägare till kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser ansvarar för att en vård- och underhållsplan finns.
- Planen ska redovisa hur objekten ska vårdas och underhållas så att det kulturhistoriska värdet inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas.
- Såväl sedvanligt underhåll som tillståndspliktiga åtgärder ska framgå av planen.
- Planen revideras med 10 års intervall.
- Länsstyrelsen ska ges möjlighet att yttra sig över planen.

Fastighetsuppgifter

Objekt	Löderups kyrkogård
Fastighetsbeteckning	Löderup 105:1
Socken	Löderup
Kommun	Ystad
Stift	Lund
Landskap/Län	Skåne
Fastighetsförvaltare	Löderups församling

Kyrkogården består av 15 kvarter och en minneslund. Kyrkogården har totalt 958 gravplatser, varav 608 på gamla kyrkogården och 350 på nya kyrkogården. Av dessa är totalt 340 återlämnade gravplatser, varav 292 på gamla kyrkogården.

Mål och syfte

Med bakgrund av kulturmiljölagen samt föreskrifterna till kulturmiljölagen är syftet med vård- och underhållsplanen att lyfta fram och tydliggöra kyrkogårdens kulturhistoriska värden. Den ska sedan ligga till grund för kyrkogårdsförvaltningens planering och skötsel. Målsättningen med arbetet är att kyrkogårdens värden ska bevaras. Genom vård- och underhållsplanen ska:

- Kyrkogården vårdas på bästa möjliga sätt så att de kulturhistoriska värdena säkerställs och utvecklas.
- Tillståndshandlingen för såväl kyrkogårdsförvaltningen som länsstyrelsen underlättas.
- Förvaltningen få en vägledning i det konkreta vårdarbetet med riktlinjer och prioriteringar.

- De kulturhistoriska värdena för kyrkogårdsbesökare och allmänheten tydliggörs.

Utformandet av vård- och underhållsplanen har gjorts i enlighet med gällande direktiv från Lunds stift och Länsstyrelsen angående planens omfattning och innehåll.

Metod

Vård- och underhållsplanen består av en kunskapsdel där kyrkogårdens historia och dess nuvarande uppbyggnad beskrivs. Historiken grundar sig på arkiv- och litteraturstudier, framför allt kyrkogårdsarkivet vid kyrkogårdsförvaltningen samt annan tillgänglig litteratur, kartor och ritningsmaterial. Nulägesbeskrivningen av kyrkogården omfattar fastigheten Löderups kyrkogård med kyrkogårdsmur och yttre häckar. I detta område har byggnader,

gångssystem, gravkvarter, gravplatser och gravvårdar samt växt- och djurliv inventerats och beskrivits. Särskild vikt har lagts vid att beskriva kyrkogårdens karaktär.

Beskrivningen av kyrkogårdens historik och de fysiska anläggningarna utgör underlag till en beskrivning av kyrkogårdens kulturhistoriska värden. Utifrån kunskapsdelen med historik, nulägesbeskrivning samt värdebeskrivningen har vårdkrav till följd av kyrkogårdens kulturhistoriska värden formulerats. Vård- och underhållsplanen redogör också för aktuella åtgärdsbehov.

Andra verktyg och dokument

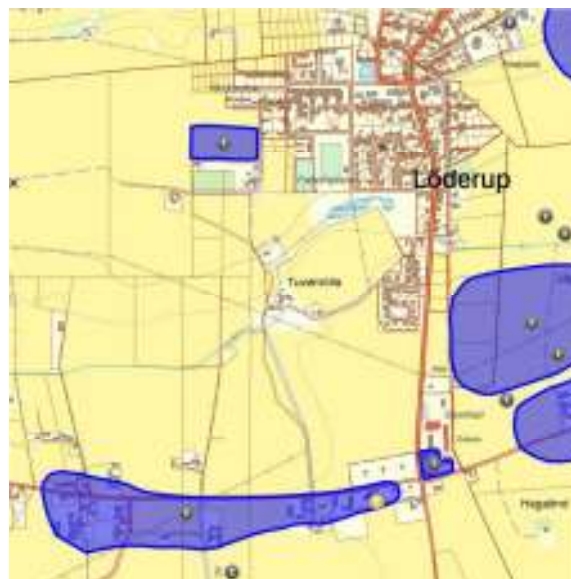
Enligt kulturmiljöprogram för Skåne ingår Löderups kyrkogård i området Ingelstorp-Valleberga-Löderup-Hagestad, som enligt länsstyrelsen bedöms vara en särskilt värdefull kulturmiljö i Skåne. Kulturmiljöprogrammet är till hjälp för planerare då det visar på vilka värden som ska bevaras, vårdas och utvecklas.

För kyrkogården finns en trädvårdsplan upprättad av SveArb Trädservice år 2012. Denna vård- och underhållplan tar upp synpunkter kring trädbeståndets natur- och kulturvärden som bör vägas in vid genomförande av trädvårdsplanens åtgärder.

Som underlag för inventeringen av kyrkogården har gravkarta upprättad av Sweco år 2013 använts.

Löderups socken ligger i Skånes sydöstra hörn.

Utdrag ur Fornsök, där blå områden är kända forn- eller kulturlämningar.

Löderups kyrkogård ligger inom riksintresse för kulturmiljö (röd markering). I norr finns riksintresse för naturvård (grön markering) och längs kusten sammanfaller riksintresse för naturvård och kulturmiljö.

Lagskydd och regelverk för kultur- och naturmiljö

Kulturmiljölagen (1988:950)

Kyrkogården skyddas enligt *Kulturmiljölagens 4 kap (11-14§§)* såsom kyrkligt kulturminne. Kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser tillkomna före 1940 får inte på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd från länsstyrelsen. Detta gäller även vissa yngre kyrkobyggnader och begravningsplatser utvalda av Riksantikvarieämbetet.

För att få genomföra väsentliga förändringar som kan påverka det kulturhistoriska värdet behövs tillstånd från länsstyrelsen. Tillstånd krävs t.ex. för utvidgning, uppförande eller ändring av byggnader, murar eller andra fasta anordningar samt större förändring av plantering, trädbestånd och beläggning av gångar. Länsstyrelsen ger besked om vad som behöver tillståndsprövas. Enskilda gravanordningar såsom gravvårdar, staket eller stenramar har ett skydd såsom en del av kyrkogårdens helhet och karaktär.

Den historiska bytomtsgränsen, enligt 1784 års karta, är registrerad fornlämning Löderup 44:1 och skyddas enligt Kulturmiljölagens 2 kap. Fornlämningen omfattar den äldre delen av gamla kyrkogården och tangerar den nya kyrkogårdens södra delar. Inom den äldre bytomten är alla ingrepp i mark utöver den normala gravgrävningen tillståndspliktiga då de kan beröra under mark dolda fornlämningar. Eventuella fynd av forn-

lämningar måste rapporteras till länsstyrelsen. Den gamla eken i södra delen av gamla kyrkogården är noterad som övrig kulturhistorisk lämning (Löderup 43:1).

Plan- och bygglagen (PBL)

Kulturhistoriskt värdefulla miljöer och byggnader skyddas även i PBL. En byggnad som är särskilt värdefull ur kulturhistorisk synpunkt får inte förvanskas och ska underhållas så att de särskilda värdena bevaras. Ändring och flyttning av en kulturhistoriskt värdefull byggnad ska utföras varsamt med hänsyn till dessa värden och byggnadens karaktärsdrag. Rivningslov får inte ges till byggnad eller byggnadsdel som bör bevaras på grund av byggnadens eller bebyggelsens kulturhistoriska värde. Planläggning och bygglov handläggs av kommunen och ska ske med hänsyn till byggnadens kulturhistoriska värden så att dessa skyddas. De kulturhistoriska värdena ska säkerställas genom skydd i detaljplan i tätbebyggt område eller av områdesbestämmelser på landsbygden.

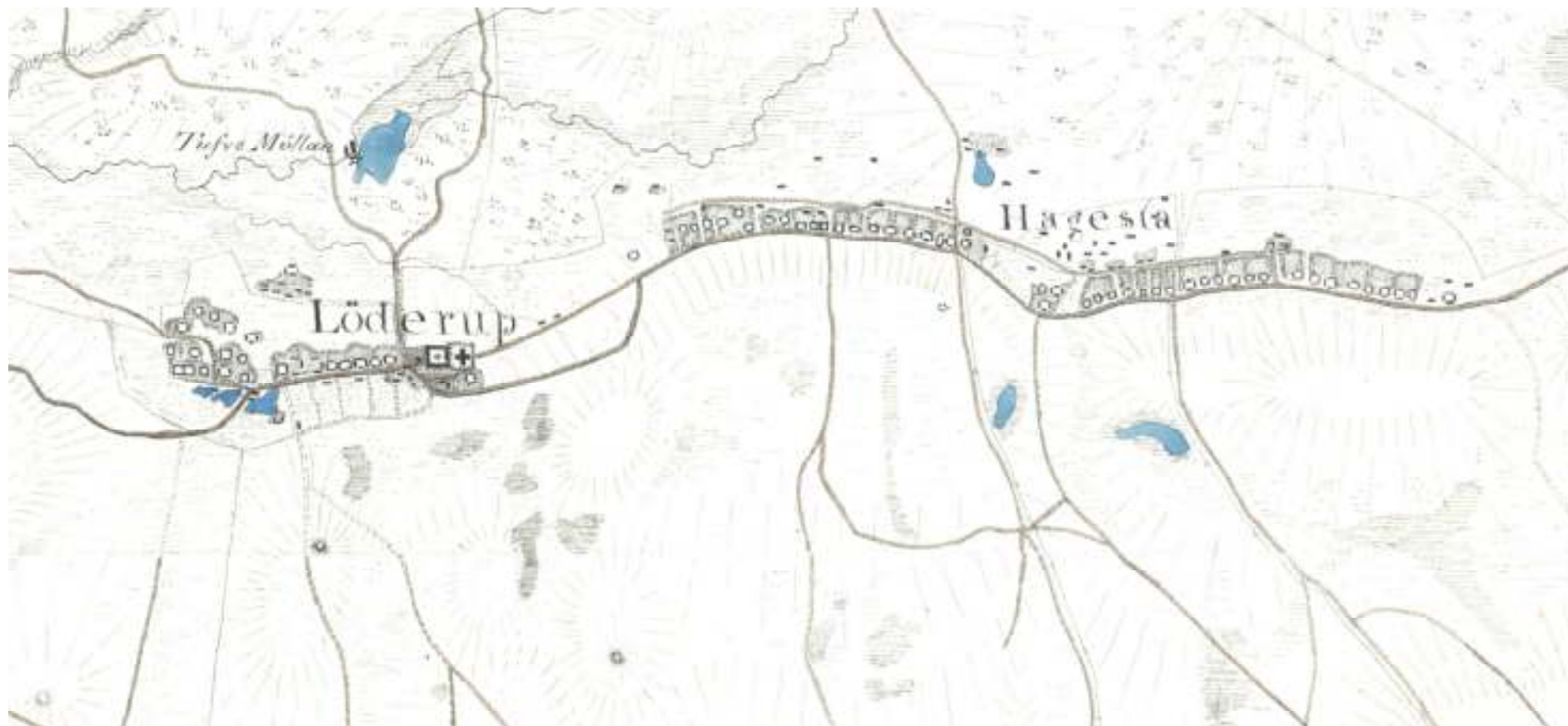
I detaljplan eller områdesbestämmelse kan byggnader skyddas mot rivning samt mot förvanskning så att dess karaktärsdrag bevaras. Byggnader är då märkta med ett q eller k i planen. Även träd och andra landskapselement kan vara skyddade.

Miljöbalken (1998:808)

Löderups kyrkogård ingår som en del av Riksintresse för kulturmiljö M174, Ingelstorp-Valleberga-Löderup-Hagestad. Riksintressen regleras genom miljöbalken. Riksintresse finns för att skydda och värna om att Sveriges mark, vatten och fysiska miljö används på ett långsiktigt och hållbart sätt. Områden som är utsedda som riksintresse för kulturmiljövården ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön. En miljökonsekvensbeskrivning, MKB, kan vara nödvändig för att klargöra hur planerade åtgärder påverkar kulturmiljön i området.

Alléer på kyrkogårdar, det vill säga enkla eller dubbla trädtrader om minst fem lövträd omfattas i de flesta fall av biotopskyddsbestämmelserna i miljöbalkens 7 kap (11§). Bestämmelserna gäller alléer utmed vägar, tidigare vägar och även alléer som finns i ett övrigt öppet landskap. I Beskrivning och vägledning om biotopen allé i bilaga 1 till förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken sägs det att även en gångväg i vissa fall kan betraktas som väg.

I de fall där det finns fridlysta arter på kyrkogården gäller Artskyddsförordningen (2007:845) Förordningen omfattar dels de arter som skyddas enligt EU:s fågeldirektiv och habitatdirektiv, dels vissa andra viltlevande arter som är hotade i Sverige. Fladdermöss är en djurgrupp som är vanlig på kyrkogårdar. Samtliga arter fladdermöss är fridlysta i Sverige.

Kulturhistorisk bakgrund

Källor

Kyrkogårdens utbredning och förhållande till omgivningarna kan följas i äldre kartmaterialet över Löderups by. Detta finns tillgängligt via Lantmäteriets söktjänst Historiska kartor.

På landsarkivet i Lund finns protokoll och handlingar som rör kyrkogården, bland annat utvidgningen på 1830-talet. I Löderup församlingsarkiv finns ritningar och planer som rör kyrkogården, varav merparten härrör från 1900-talet, men förändringar på kyrkogården är dåligt dokumenterade. Förfrågan har gjorts på Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA) i Stockholm, men i samlingarna finns tyvärr inget material som rör Löderups kyrkogård.

Fotografier från tidigt 1900-tal och senare kompletterar uppgifter från övrigt arkivmaterial. Dessa finns tillgängliga via Riksantikvarieämbetets digitala söktjänst Kulturmiljöbild, men även via Folklivsarkivet i Lund och Regionmuseets arkiv.

Kortfattade uppgifter om den gamla eken finns i årsboken Bygd och natur 1944.

Löderups socken och kyrka

Löderups socken ingår sedan år 2002 i Löderups församling tillsammans med Hörup, Valleberga, Glemminge och Ingelstorp, som bildar eget pastorat. Förutom kyrkbyn ingår även Hagestad by i Löderups socken. Äldsta skriftliga belägg härrör från år 1293 då det skrevs Löderup. Socknen ingick tidigare i Ingelstads härad.

Socknen ligger på Österlenslätten och utgörs av ett flackt odlingslandskap. Längs Östersjön i söder löper Kåsebergaåsen som avgränsar mot kustens flygsandsplanteringar av tall. Den långgrundna stranden med sandrevlar utanför, Sandhammaren, har varit en fruktad passage för sjöfarare, och här finns Sandhammarens fyr och tidigare en sjöräddningsstation

Kyrkbyn har medeltida ursprung men platsens bebyggelsehistoria är äldre vilket det stora antalet forn lämningar i trakten vittnar om. Löderups kyrka uppfördes under 1100-talet. De äldsta delarna utgjordes av långhus, kor och rundad absid. Under samma århundrade byggdes även ett brett västtorn. I försvarssyfte uppfördes ett fristående kyrktorn, kastal, invid kyrkan. Vapenhus tillkom framför kyrkans nord- och sydportaler.

Vid en ombyggnad av C. G Brunius kring år 1860 revs vapenhus, kor och absid och ersattes av två breda korsarmar och ett nytt tresidigt kor i öster. I samband med tillbyggnaden tillkom dekorationerna av tegel. Sakristian uppfördes år 1929.

I kastalen finns en medeltida kyrkdörr som bär spår av yxhugg, därav sägnen om prästen som blev halshuggen i kyrkan. Kyrkans rikt dekorerade dopfont är huggen av Trydemästaren och dateras till 1160-talet.

Jens Grim på Tosterup och folksägnen om prästmordet i Löderups kyrka.

Salomon Kraft, Föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne berättar: *Jens Grim på Tosterup och folksägnen om prästmordet i Löderups kyrka*. Detta mord lär ha blivit begånget under drottning Margaretas tid. Gärningsmannen var slottsherre på Tosterup, i traditionen vanligtvis benämnd Jens Grim. Riddaren Jens Grim nämns i handlingar från 1400-talets första hälft, men det finns inga historiska källor som styrker den folkliga traditionen. Det finns flera varianter av samma tema:

Jens Grim flådde en tjur levande och låtit den springa tills den stupade på Grims backe. Prästen i Löderup bannlyste Jens Grim, som tog med sig sitt folk till Löderup för att straffa prästen. Prästen flydde till kyrkan, stängde in sig. Grim började då hugga i porten som till slut började ge vika. Då öppnade prästen självmant, men flydde till altaret där han föll på knä. Grims män följde efter och halshög honom där, en sten blev blodig. Enligt sägnen hette prästen Ek, hans käpp sattes på hans grav och den slog rot och grönskade. Denna ek står fortfarande på kyrkogården.

Curt Wallin nämner eken i årsboken *Bygd och Natur 1944*. Eken lär ha använts till att bota tandvärk. Detta gjordes genom att en spik ristades i tandköttet vid den värkande tanden. Denna blodiga spik spikades därefter in i trädstammen. Kring sekelskiftet 1900 lär det ha funnits hundratals spikar i stammen, på 1940-talet endast några enstaka.

Motstående sida: utdrag ur skånska rekognosceringskartan från 1810-talet

Kyrkogårdens äldsta historia

Den ursprungliga kyrkogården utgjordes av området allra närmast kyrkan. Kyrkogården bestod, så långt vi kan gå i källorna, av ett område som ungefär motsvarar dagens kvarter O, P samt västra delen av kvarter R, strax öster om kastalen. Denna utsträckning är utritad på 1705 års karta över Löderup, en ägomätning som är den äldsta bevarade kartan över byn.

I kyrkoarkivet finns en tuschteckning från år 1904 som sägs vara en avritning av en teckning från 1700-talet. Denna visar kyrkobyggnaden med en fristående kastal inom en rektangulärt avgränsad kyrkogård, omgiven av en tillsynes vitkalkad mur med tre ingångar. Två av ingångarna i söder och väster, är byggda som stigluckor med dubbla portar, medan ingången från prästgården i väster endast har en enkel port. I kyrkogårdens sydöstra hörn, rakt söder om kastalen, finns ett träd utritat, antagligen den sägenomspunna eken. I direkt anslutning till den sydöstra delen av muren ligger klockarens gård. Söder om denna finns odlingsmark i form av klockarens hage och prästens humlegård, kantade av träd- eller buskplanteringar. Vid jämförelse med 1705 års karta, framgår att landsvägen passerade söder om kyrkan och huvudingångens, stigluckan, var placerad längs södra sidan. Kyrkogårdens ganska trånga utbredning nära kyrkan stämmer likaså överens. På 1784 års laga delningskarta framträder kyrkans planform med den fristående kastalen och kyrkogården omgiven av en mur. Landsvägen norrut passerade Tuvemölla och hade således en annan sträckning mot idag. Den gamla sträckningen finns kvar som en brukningsväg.

På gränsen mellan byarna Löderup och Hagestad, på platsen för gamla skolan, har det funnits en

pestkyrkogård. På 1732 års karta över Hagestad by, betecknas området som *Päst Graf*. Totalt fem skelett har påträffats i början av 1900-talet, bland annat i samband med ombyggnad av gamla skolan år 1928. Vid en arkeologisk förundersökning år 2012 påträffades inga nya fynd.

1800-talets utvidgningar

I samband med enskiftet 1813 reserverades 2 kappland mark för kommande utvidgning i öster. I samband med skiftet rätades och nyanlades även vägnätet, såväl norr om kyrkan som vägen söderut mot havet. Det dröjde dock till år 1833 innan det beslutades att utvidgningen skulle genomföras. Anledningen uppgavs vara den tilltagande folkmängden och årliga inflyttningen som gjorde kyrkogården alltför trång. Utvidgningen hade närapå en kvadratisk utsträckning som ungefär motsvarar nuvarande kvarter S och T, samt den östra delen av kvarter R. Den östra muren revs och byggdes upp på nytt. En karta upprättades år 1834 s i samband med utvidgningen.

En teckning från 1850-talet av N M Mandelgren visar en gräsbevuxen, till synes ganska vildvuxen kyrkogård, med ett fåtal större gravvårdar men desto flera små och oansenliga gravvårdsmarkeringar.

År 1861 upprättade arkitekt C G Brunius ritningar rörande ”utvidgning och istandsättning” av kyrkan, vilket innebar att de båda korsarmarna tillkom. I och med utbyggnaden påverkades delar av kyrkogården, vilket möjligen bidrog till en begynnande strukturering.

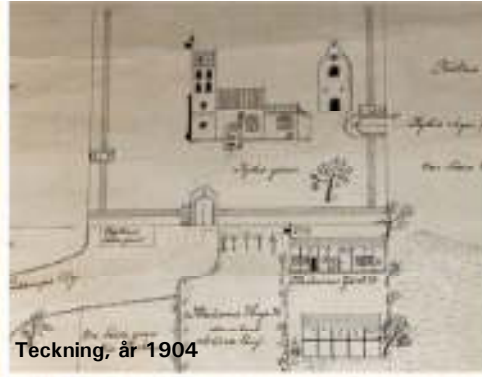
Genom ett ägoutbyte år 1883 mellan Klockargården och Löderups kyrkogård samt jordavsöndring från Prästgården skapades möjligheter för en ytterligare utvidgning av kyrkogården österut. Denna

sträckte sig fram till den vid enskiftet nyanlagda raka vägen söderut. Området motsvaras av nuvarande kvarter V, Y, X och Z.

Trädkransens lindar framträder på ett foto från 1904-06. Träden var då jämnt placerade, likåldriga och relativt unga. Möjligen kan de ha planterats i samband med utvidgningen på 1880-talet. Ett foto från 1920-talet visar återigen en jämn trädkrans mot landsvägen, men då är kronorna beskurna. Ett flygfoto från 1930-talet visar en kyrkogård som är nästan helt och hållet ianspråktagen. Grusade ytor dominerar förutom i delar av kvarteren V och Y, som är grässådda. Samtliga kvarter är inramade av distinkta häckar.

Ägomätning, år 1705

Teckning, år 1904

Löderups kyrka, år 1904-06

Laga delning, år 1784

Teckning av N M Mandelgren, 1850-t

Löderups kyrka, år 1920

Karta upprättad år 1834 i samband med utvidgning.

Gravplats i södra delen av kvarter P, år 1949

Den nya kyrkogården anläggs

År 1916 görs en avstyckning från Löderups kyrkoherdeboställe för den nya kyrkogården, norr om landsvägen. Området utgörs av åkermark och ett foto från 1900-talets första år visar att landsvägen är kantad av pilar.

År 1918 görs en dräneringsplan över området av vandringsrättare Gustaf Nilsson från Gärnsås. Dikningen utförs av Mårten Persson, Borrby, och enligt planen lät man därefter sätta potatis. Under samma år görs två olika förslag till utförande av järnstaket och grindar kring den nya kyrkogården. Det ena förslaget upprättas av Chr. Åkerman i Trelleborg och det andra av A H Lundin i Löderup. Med hänsyn till det befintliga staketet verkar det som att man till slut valde Lundins förslag. Enligt noteringarna skulle var 14:e pelare fästas i stenen och det skulle finnas minst ett stag var sjätte meter.

Trädkransen av björk planterades troligen i samband med att nya kyrkogården anlades. Likaså tillkom lindallén längs huvudgången och de båda blodbokarna planterades. Ett flygfoto från 1930-talet visar en strikt symmetrisk anläggning med distinkta grusgångar omgiven av en likåldrig trädkrans. Endast kvarter D och E är ianspråktagna vid den här tiden, övriga ytor är grässådda. Längs södra sidan mot landsvägen fanns en pilerad, som även syns på ett foto från början av 1900-talet. Enligt 1940-talets flygfoto är den nya kyrkogården fullt utbyggd och tagen i bruk, avgränsad med en trädkrans. Det symmetriska gångsystemet framträder tydligt.

År 1958 upprättade stadsingenjör Malte Lindén en avmätning över Löderups nya kyrkogård. Gravplatser är planerade i nord-sydlig riktning över hela området, förutom utanför den rundade gången i

öster. Större familjegravar finns främst i kvarter D, E och delar av I och H, i övrigt är gravplatserna små och tätt liggande. Planen är strikt symmetrisk kring en huvudaxel som löper i väst-östlig riktning genom anläggningen mot huvudentrén i öster. Längs med denna är träd planterade som förstärker det monumentala. Entréer finns även i söder i riktning mot kyrkan samt i de östra, sydvästra, sydöstra samt nordöstra hörnen. Mellan södra entrén och urnlundan finns en gång som flankeras av två blodbokar. Kyrkogården kantas av en bred bård, som troligen symboliserar växtlighet. Det finns även odaterade planer med en mer detaljerad kvartersindelning namngivna I-XI.

Arkitekt Eiler Graebe gör år 1958 ett förslag till belysningsstolpe av stålror med ljusglob av klart glas. Denna har en enkel utformning med 1900-talets typiska formspråk.

I mitten av 1970-talet uppfördes personalbyggnaden strax söder om och utanför kyrkogårdsmuren.

År 1978 upprättas en karta över Löderups gamla kyrkogård. Då tillkommer troligen den nuvarande kvartersindelningen A-Z. Vid jämförelse mot idag var trädkransen tätare längs de södra sidorna av kvarteren O, P, R och T. I övrigt fanns i stort sett samma trädbestånd som idag.

Stadsingenjör Malte Lindén upprättar år 1977 en karta över urnlundan på nya kyrkogården. Denna tas i bruk år 1982. Ett par år senare, år 1984, tillkommer minneslundan i det nordvästra hörnet av nya kyrkogården.

Kyrkogårdens gröna kulturarv

Det gröna kulturarvet, det vill säga träd, häckar, buskar, rabatter och andra planteringar, är en betydelsefull del av kyrkogårdar och begravningsplatser. Detta gäller inte minst träden som skapar rum och bidrar till kyrkogårdens speciella karaktär. De är en del av bygdens historia och är ofta de äldsta trädexemplaren i omgivningen vilket gör dem till representanter för kontinuiteten av träd i området.

Kyrkogårdsmiljön i sin helhet lockar dessutom till sig vilda arter och fungerar som en fristad för växter och djur. I takt med att människan har förändrat det omgivande landskapet har kyrkogårdarnas betydelse för det vilda ökat. Kyrkogårdens egenskap som en stabil plats med grönska närvarande under lång tid har med andra ord en stor betydelse för både den biologiska mångfalden och kyrkogården som kulturmiljö.

Generellt sett är det brist på gamla grova lövträd i det nutida landskapet. Eftersom de fungerar som en livsmiljö för andra arter, ibland även sällsynta och fridlysta, är det avgörande att de får finnas så länge som möjligt. Det har resulterat i att kyrkogårdar räknas som en prioriterad trädmiljö i Naturvårdsverkets åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd. De särskilt skyddsvärda träden omfattar jätteträd som har en stamdiameter på mer än 1 meter, mycket gamla träd som är äldre än 140/200 år (beroende på trädslag) och ihåliga träd med stamdiameter på mer än 40 cm. Många av de särskilt skyddsvärda träden finns på landets kyrkogårdar och begravningsplatser. Träd som har registrerats som särskilt skyddsvärda av Länsstyrelsen, i en första inventering med start 2004, finns inrapporterade i Trädportalen på Internet.

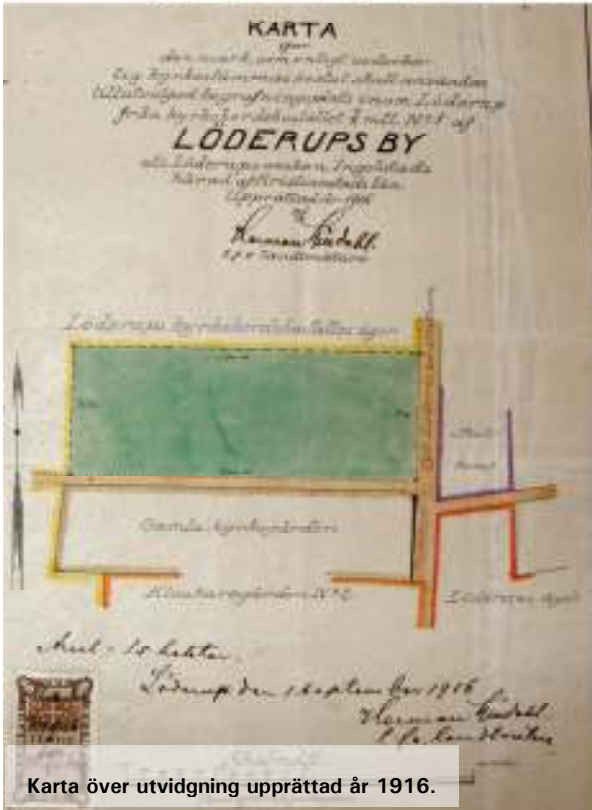
Flygfoto, 1930-t

Häradskartan, 1910-talet

Flygfoto, 1940-t

Karta över utvidgning upprättad år 1916.

Vy mot söder och Löderups kyrka, år 1904-06. Området där nya kyrkogården kommer att anläggas brukas ännu som åker.

Beskrivning av kyrkogården

Omgivningar

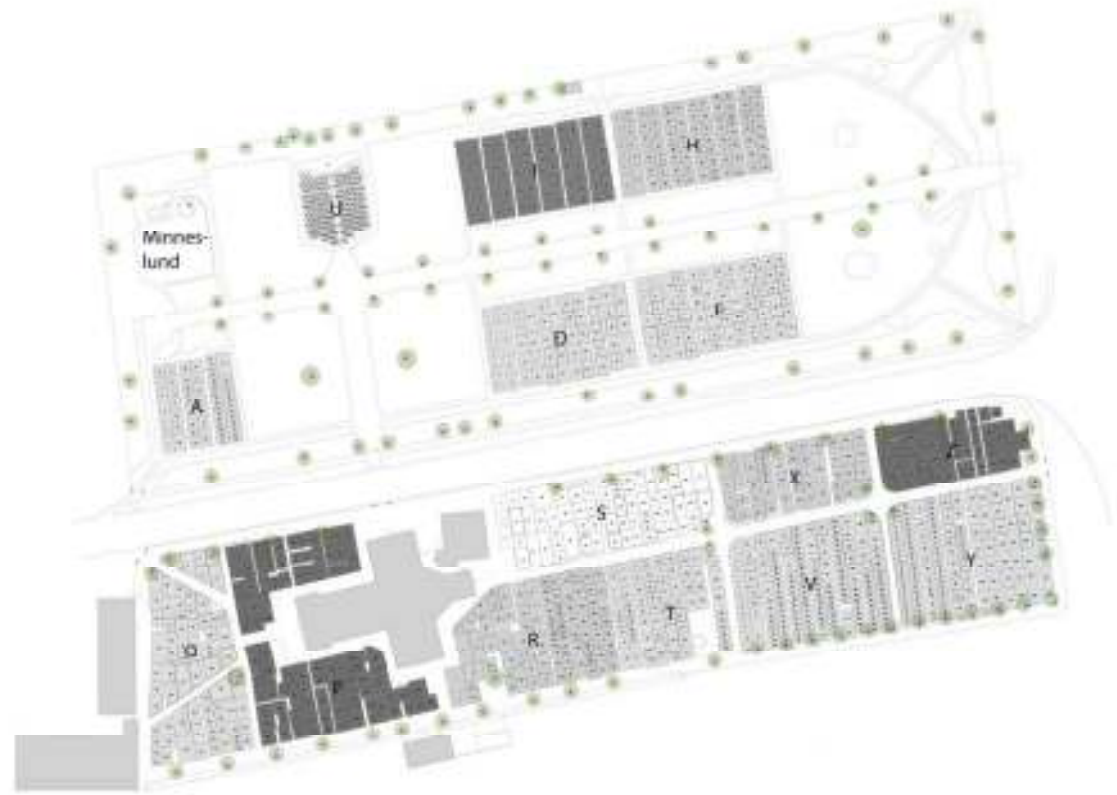
Löderups kyrka och kyrkogård ligger omgiven av åkermark invid landsvägen där kyrkbyarna Ingelstorp, Valleberga och Löderup ligger som på ett pärlband. Prästgården och församlingshemmet utgör en rest av den äldre bebyggelsen i kyrkbyn Löderup. Den vid skiftet flyttade klockargården, ligger numera vid sydöstra hörnet av kyrkogården. Längre västerut, där de flesta av byns gårdar en gång låg, finns idag en gles klunga med hus. Om man blickar norrut skimtar 1900-talssamhället Löderup som i samband med att järnvägen drogs förbi, växte fram delvis på byn Hörups marker. Här finns idag villaområden, skola, affärer, idrottsplats och serviceinrättningar.

Strax öster om Löderup ligger den långsträckt Hagestad by där gårdarna ligger på rad tätt intill vägen. Trots skiftesreformer har byn bevarat sin smått unika och ålderdomliga karaktär av radby.

Det öppna odlingslandskapet är ganska flackt men avgränsas i söder av Kåsebergaåsen som bildar visuell gräns mot havet.

Kyrkogården

Löderups kyrkogård ligger symmetriskt planerad på ömse sidor om landsvägen. Den gamla kyrkogården som omfattar nio kvarter sträcker sig längs vägens södra sida. Den allra äldsta delen ligger mellan församlingshemmet och kyrkan, medan 1800-talets utvidgningsområde sträcker sig österut till vägen mot Löderups strandbad. Planen är symmetrisk utifrån en väst-östlig mittaxel utlagd efter kyrkans placering. Kyrkogården av avgränsad av en mur i söder och i väster utgör prästgården och församlingshemmet gräns. Längs övriga sidor finns ett järnstaket.

Karta över kvarteren på Löderups gamla och nya kyrkogård. Bearbetad gravkarta upprättad av Sweco 2013.

Trädkransen består av hamlade lindar längs de norra och östra sidorna samt delvis i söder. Friväxande tysklönnar och hästkastanjer kantar den äldre, västra delen av södra sidan. Denna del karakteriseras av grusade ytor och gångar med inslag av kortklippta gräsytor

Den nya kyrkogården har motsvarande utsträckning längs norra sidan av vägen. Här finns sex ianspråkta kvarter samt en minneslund utlagda i en

strikt symmetrisk plan längs en väst-östlig mittaxel kantad av hamlade lindar.

Den nya kyrkogården är längs samtliga sidor avgränsad med ett järnstaket. Runt om finns en trädkrans av björk tillsammans med friväxande buskage av bland annat schersmin, gullregn och syrén. Kortklippta, öppna gräsytor dominerar.

Sydöstra hörnet av kyrkogården. Odaterat fotografi.

Skarven mellan den äldsta och den nyare delen av kyrkogårdsmuren.

Nya kyrkogårdens södra entré.

Kyrkogårdens begränsning

Mur

Kyrkogårdens äldsta del omges i söder av en mur av natursten. Muren sträcker sig från sydvästra hörnet till och med halva kvarter T. Muren är ca en meter bred och är uppförd av natursten som i huvudsak är fogad med kalkbruk. Lagningar här och var är gjorda med ett hårt cementhaltigt bruk. Muren är antagligen tidigare vittad, d v s struken med kalkfärg. Rektangulära plattor av kalkstensflis täcker muren som sluttar svagt in mot kyrkogården. Jämfört med omgivningarna är marknivån högre innanför muren på kyrkogården.

Den äldre, ursprungliga delen av muren sträcker sig fram till och med halva kvarter R, några meter öster om den stora eken. Den östra delen av muren härrör således från utvidgningen på 1830-talet. Gränsen mellan den äldre delen och den utvidgade delen kan skönjas i murens uppbyggnad. Den äldre delen i väster är murad av mindre naturstenar.

Två mindre partier har inslag av huggen sten och tegel, men kan vara äldre lagningar eller utgöra rester av en igenmurad port. Den utvidgade delen i öster har inslag av huggen sten och generellt är stenarna av en betydligt större dimension än övrigt.

Järnstaket

Ett staket av järnsmide finns längs den gamla kyrkogårdens norra och östra sida samt fram till murens början i söder. Den nya kyrkogården avgränsas av ett likadant järnstaket.

Staketet är fäst på liggande grovt huggna granitblock, vars övre kanter är avfasade. Snedställda stag är regelbundet fästa för stabiliteten. Järnstaketet har en smäcker form med jämnt placerade ribbor och bågformig dekor som närmast kan liknas vid uppochnedvända hjärtan. Samtliga staket är målade i en svart kulör.

Grindar

I öppningen mellan prästgården och församlingshemmet och i öppningen i det sydvästra hörnet mellan prästgård och kyrkomur finns grindar av järn. Grindarna är gjorda av kraftigt järnsmide med parallella raka och vågiga stolpar inom ramverk, som kröns av smäcker bågformade överstycken med årtalet 1805. Grindarna lär vara gjorda av konstnären Ola Billgrens farfarsfar, som var smed i Löderup.

På gamla kyrkogården finns dubbla järngrindar i nordvästra, norra och östra entréerna. Grindarna har likartat formspråk som staketet. De är fästa i profilerade järnstolpar. Enkelgrindar finns i de mindre öppningarna i väster, söder samt i sydöstra hörnet. Enkelgrindarna har diskret utformning som visuellt ansluter till staketet.

I öppningen mot personalbyggnaden i söder finns en halvhög port klädd med träpanel lagd i fiskbensmönster.

På nya kyrkogården finns dubbelgrindar i de sydvästra, södra samt östra entréerna. Utformningen är i stort sett densamma som på gamla kyrkogården. Enkelgrindar finns i de nordöstra och sydöstra entréerna. Det finns även en grind i norr, ut mot åkermarken.

Gångar och markbeläggning

En bred gång löper längs insidan av gamla kyrkogårdens mur respektive staket. Väster om kyrkan är gångarna relativt smala och utgörs av en rak nord-sydlig gång till vilken två diagonala sträckor ansluter. Öster om kyrkan finns en tydlig rätvinklig struktur med en genomgående väst-östlig huvudgång och korsande gångar som avgränsar mellan kvarteren.

Samtliga gångar är belagda med grus. Gångarna är svagt buktande, d v s högre på mitten med sluttande sidor. Inom kvarteren finns i varierande grad smala nordsydliga grusgångar mellan raderna av gravplatser. Vissa är helt eller delvis igensådda med gräs.

Den nya kyrkogårdens gångstruktur är uppbyggd kring en huvudaxel i form av en bred genomgående gång i väst-östlig riktning. En korsande gång finns mellan huvudentrén och urnlund. Runt hela kyrkogården löper en bred gång som har rundad sträckning i öster. Samtliga gångar är belagda med grus. Inom kvarteren finns smala nordsydliga grusgångar mellan gravplatserna.

I de västra och centrala delarna av gamla kyrkogården dominerar gravplatser med grusade ytor,

även om det finns inslag av sammanhängande områden med besådda gräsytor. I den östra delen utgör klippta gräsytor ett mer betydande inslag. I huvudsak är det kvarterens centrala ytor som är insådda med gräs. Här saknas ofta såväl gångar som gravvårdar.

Majoriteten av gravplatserna inom de fyra centrala kvarteren på nya kyrkogården har grusade ytor. Klippta gräsytor dominerar emellertid såväl minneslund som urnlund liksom de ej ianspråktagna kvarteren.

Belysning

Belysning finns i anslutning till kyrkan inom gamla kyrkogården. Längs huvudgången från nordvästra ingången mot kyrkan finns fyra relativt låga lyktor på svartmålad stolpe med nedåtriktad belysning. Runt om och närmast kyrkan finns tre höga lyktor med glasglob på vit stolpe. Den nya kyrkogården saknar belysning.

Servicestationer

På gamla kyrkogården finns en centralt placerad servicestation i det nordöstra hörnet av kvarter T. Här finns tillgång till vatten, soptunnor och redskap. Nära personalbyggnaden finns tillgång till vatten och redskap. Här finns även en besökstolett.

På nya kyrkogården finns servicestationer på tre ställen. En av dem ligger i den västra delen, i anslutning till kvarter A. Denna är omgärdad av högt buskage. I norr, i anslutning till ett enkelt redskapskjul, finns en servicestation, omgiven av kraftigt buskage. Längs den södra sidan finns ytterligare en station med redskap och vatten. Därtill finns tre vattenposter jämnt placerade längs norra sidan. En större kompost finns nära den östra ingången.

Parkeringsplatser

Parkering finns längs vägen utanför församlingshemmet, men även utanför gamla kyrkogårdens östra sida. Samtliga ytor är grusade.

Byggnader

Strax utanför den södra muren, i höjd med kyrkans södra korsarm, finns en mindre byggnad som inrymmer personalutrymmen och besökstolett. Denna tillkom i mitten av 1970-talet. Byggnaden har vitputsad fasad med brunmålade dörrar och sadeltak av plåt.

Längs den nya kyrkogårdens norra sida, i anslutning till servicestationen, finns ett enkelt redskaps-skjul med brun träpanel och pulpettak av korrugerad plåt.

Utanför kyrkogården, men med tydlig historisk anknytning ligger prästgården och det nuvarande församlingshemmet. Platsen för prästgården kan följas i kartmaterialet från åtminstone tidigt 1700-tal, men troligen är den historiska kontinuiteten längre än så.

Växtlighet

Enligt trädvårdplan utförd år 2012 finns totalt 51 träd på gamla kyrkogården. Av dessa utgörs trädkransen av 31 lindar, 9 hästkastanjer och 3 tysklönnar. Kastanjerna och tysklönnarna finns längs södra sidan av kvarteren O, P, R och T. Dessa står i grusgången nära muren. Kring den östra, utvidgade delen men även längs hela norra sidan mot landsvägen utgörs trädkransen av likåldriga, hamlade lindar. Dessa är planterade innanför den omgivande grusgången, d v s indragna en bit från järnstaketet.

Den symmetriska strukturen i den västra delen av gamla kyrkogården markeras av två hästkastanjer i skärningen mellan kvarteren R och T, och av de fyra lindarna i vardera hörn av kvarteren V, X, Y och Z. Dessa lindar ser ut att vara jämgamla med lindarna i trädkransen och är också beskurna på samma sätt.

I den äldre delen närmast kyrkan finns två solitära träd som utgör blickfång, en robinia och en ek. Robinian står centralt i den östra kanten av kvarter O. Det har tidigare funnits ytterligare två träd intill, vilket ett flygfoto från 1930-talet visar. Den grova eken, som troligen är flera hundra år gammal, står i det sydvästra hörnet av kvarter R. Runt den grova och smått nedsjunkna stammen finns en sittbänk av trä. Eken är sägenomspunnen och är markerad som övrig kulturhistorisk lämning i fornminnesregistret.

Den nya kyrkogårdens trädkrans består enligt trädvårdsplanen av totalt 51 träd, varav 36 är äldre vårtbjörkar. Mellan björkarna finns ett drygt tiotal spridda träd av tysklönn, rönn, robinia och prunus.

Huvudgången genom nya kyrkogården kantas på ömse sidor av 26 hamlade lindar. Dessa är placerade med jämnt avstånd mitt emot varandra. En lucka där tre träd saknas finns längs norra sidan i öster.

Från kyrkogårdens anläggningstid härrör även de båda blodbokarna som flankerar huvudingången. En solitär blodbok finns även i den östra delen av kyrkogården. Denna är något yngre än de båda övriga.

Gamla kyrkogårdens häckar förekommer i form av klippta kvartersinramande häckar av liguster med inslag av buxbom. Dessa är klippta i en rundad form och är något högre än gravplatsernas begränsnings

Bokarna på nya kyrkogården.

häckar som främst består av buxbom. Begränsningshäckar kring gravplatser finns även på nya kyrkogården.

Tillsammans med trädkransen av bl a björk bildar friväxande buskage av olika sorter såsom t ex schersmin och forsythia en tät avgränsning mot omgivningen. Liknande buskage finns även kring servicestationer och kompostcontainer. En hög och tät häck av tuja ramar in urnlunden. Runt minneslunden är en tuktad häck av spirea planterad.

I den östra delen finns planteringar i form av solitära grupper av rhododendron och buxbom. Två planteringar av högväxta tujor cirkel är framträdande. I övrigt finns sparsamt med allmänna planteringar.

På gamla kyrkogårdens äldre gravplatser finns en del perennplanteringar. Olika sorters rosor är vanligt förekommande, liksom kärleksört, hortensia och julros. Murgröna täcker flera gravplatser, troligen har de ursprung som kullar. Även på nya kyrkogården är rosor och kärleksört vanligt förekommande. Den traditionella växten gamander förekommer som begränsningshäck vid en gravplats på nya kyrkogården.

Häckar av liguster och buxbom på gamla kyrkogården.

Enstaka häck av bok.

En av björkarna i trädkransen runt nya kyrkogården.

Olika sorters rosor är vanligt förekommande på gravplatser.

Nyckelpiga i lä.

Blålocka på gravplats.

Kyrkogårdens växt- och djurliv

De gröna strukturernas mångformighet och variation bidrar till att göra kyrkogården till en intressant livsmiljö för växter och djur.

Lättast att upptäcka av kyrkogårdens vilda gäster är de fåglar som rör sig mellan häckar, gräsytor, gravvårdar och träd. De som syns mest är vanliga arter som talgoxe, rödhake, grönfink, kaja, kråka och koltrast. Men här finns även stare, en art som tyvärr minskat under senare tid, och en av Skånes karaktärsfåglar; råkan. Ett trettiotal råkbön finns i bokarna på nya kyrkogården.

Fågelsång och kvitter är ett uppskattat inslag för besökare. Fågeln trivs på kyrkogården eftersom där finns möjligheter att hitta boplatser och föda. I buskar och träd finns en rik tillgång till insekter och även frukter. Buxbom hör till en av de buskar som lockar till sig insekter. Idegranens bär äts gärna av fåglar, liksom frukten hos tuja.

Om man stannar upp kan man se många insekter. Robinia, rönn, kastanj, kärleksört, lavendel och julros är exempel på växter med blommor som besöks flitigt av småkryp eftersom de innehåller nektar och pollen. På ett par ställen inom kyrkogården är hela gravplatser täckta av fetbladsväxter och taklök vilket gör dem till små oaser för dessa insekter. Alla slags rabatter och planteringar har betydelse för djurlivets frekvens, men även vilda eller förvildade kärleväxter i gräsmattan är intressanta. Svartkämpe, kungsmynta och gul fetknopp är några exempel.

Träden på kyrkogården kan sägas vara stora hyreshus för andra arter. De ädla lövträden brukar locka till sig en mängd organismer men även ett vanligt trädslag som björk hyser en ansenlig rad arter, till exempel en rad medlemmar ur skalbaggsfamiljen.

Råka i robinia.

Kungsmynta

Nunneört

Kyrkogårdslav

Eken

Trädens håligheter, som är ett resultat av de återkommande beskärningsåtgärderna, innehåller den kanske viktigaste livsmiljön av alla. I hålen samlas organiskt material, som bryts ner av en lång rad insekter och brukar kallas för mulm. Det finns ofta ovanliga vedinsekter i mulm, även rödlistade arter.

På många stammar växer det lavar och mossor. Slånlav är ett exempel på en vanlig lav i Löderup. Kyrkogårdslav är en annan typisk kyrkogårdsart som finns på nya kyrkogården. Det är en art som är beroende av uppvirvlande damm från grusgångar och öppna jordytor. Dammet innehåller näring som laven behöver för att leva.

Förutom de gröna inslagen, intresserar även vindskyddade ytor och gravvårdar och grusgångar. Grusgångar fyller till exempel viktiga funktioner för ett antal insekter, inte minst solitärbin. Stenmaterialet liknar binas naturliga miljö och fungerar även som värmereservoar.

Fladdermöss finns sannolikt i byn och på kyrkogården. Det är vanligt att de använder kyrktorn och kyrkloft för dagvila och övervintring. Det finns 19 arter i landet och alla är fridlysta. Tillgång till äldre ihåliga träd och ett rikt insektsliv är viktiga faktorer för dem. Ett tecken på att fladdermöss finns i området är om myggförekomsten är låg.

Muren kring den äldre delen av kyrkogården är en växtplats för torktåliga lavar och mossor som bildar ett eget miniatyrlandskap.

Kvarter O och P

Kvarter O och P tillhör den äldsta delen av kyrkogården och omfattar den västligaste delen mellan kyrkan och prästgården. Kyrkogårdsmuren avgränsar i söder medan församlingshemmet och prästgården avgränsar i väster. I öster bildar kyrkobyggnaden fond och längs landsvägen finns ett järnstaket. Trädkransen består i söder av friväxande tysklönnar och hästkastanj, medan hamlade lindar ramar in i norr. En vidkronig robinia står i kanten av kvarter O.

En bred grusgång ramar in kvarteren som skiljs åt av en nord-sydlig gång. Kvarter O delas av två diagonalt ställda gångar i riktning mot kyrkans huvudingång. Inom kvarteren finns smala, oregelbundet utlagda gångar som i vissa fall slutar tvärt. Klippta häckar av liguster med inslag av buxbom kantar stora delar av de centrala huvudingångarna och bildar stommen i kvarterens gröna struktur.

Kvarteren har en oregelbunden struktur med gravplatser i varierande skala och placering. Gravvårdarna är i regel vända mot öster. Två tredjedelar av gravplatserna i kvarter O har någon avgränsning i form av klippt häck, stenram eller järnstaket. Antalet avgränsningar är färre i kvarter P även om det inom kvarteret finns ett förhållandevis stort antal bevarade staket av järn. Inslaget av insådda ytor är störst i södra delen. Generellt sett har gravplatser med avgränsning i regel grusad yta, medan gravplatserna utan avgränsning ofta är sådda med gräs.

En stor del av gravplatserna är familjegravar med flera generationers gravvårdar, varav de yngsta tillskotten ofta utgörs av liggande hällar. I stora delar av kvarteren står högresta gravvårdar ganska tätt vilket bidrar till en ålderdomlig karaktär. Bland de äldsta gravvårdarna märks en handfull kalkstensvårdar,

som samtliga är vittrade och svåra att tyda. Bland de äldre vårdarna från 1850-80-talen finns exempel på naturromantiskt utformade vårdar med huggen växtornamentik och infälld textplatta av marmor. Från andra hälften av 1800-talet härrör flera mindre vårdar i nygotisk eller klassicistisk stil, varav flera har bevarade infällda medaljonger av biskviporslin tillverkade efter motiv av den danske skulptören Thorvaldsen. Spridda inom båda kvarteren finns karakteristiska och tidstypiska högresta gravvårdar i form av slipade obelisker eller fasade stenar av svart granit.

Bland inskriptionerna tillhör titlarna lantbrukaren och hustrun de vanligast förekommande, i regel i kombination med varandra. By- och/eller gårdsnamn anges ofta. Relativt många titlar anknyter till familjerelation såsom dottern, sonen och systemen. Hantverksyrken som smedmästaren, snickaren och målaren är också vanligt förekommande. En hel del titlar signalerar status såsom exempelvis häradsövding, nämndemannen och sakköraren, vilka har anknytning till rättsväsendet. Konstnären Ola Billgrens familjegravplats finns i den sydöstra delen av kvarter O.

Storvuxna, vintergröna buskar av idegran, tuja och sockertoppsgranar, ofta parvis planterade på gravplatser, utgör ett markant grönt inslag som starkt bidrar till områdets rumslighet. Murgröna och vintergröna täcker flera av gravplatserna. Rosor av olika slag, kärleksört, hortensia och funkia är exempel på förekommande perenner.

Karaktärsdrag för kvarter O och P:

- Utpräglad ålderdomlig och närmast museal karaktär med delvis oregelbunden kvartersstruktur och stor andel äldre gravvårdar.
- Grusade gångar.
- Variation i ålder och utförande bland de förhållandevis tätt liggande gravplatserna.
- Tydlig grön struktur i form av kvartershäckar av främst liguster och begränsningshäckar av buxbom
- Kvarterets rumslighet betonas av ett betydande inslag av städsegröna planteringar, trädkransen och den mäktiga robinian.

Häcckar, grusgångar, träd och buskar är viktiga beståndsdelar i denna del av kyrkogården.

Kvarter R, S och T

Kvarteren R, S och T ligger strax öster om kyrkan. Den västra delen av kvarter R ingick enligt kartmaterialet i den äldsta kända utsträckningen av kyrkogården. Övriga delar av kvarteren R, samt S och T tillkom i samband med utvidgningen på 1830-talet. I kyrkogårdsmuren anas gränsen mellan den äldsta och den utvidgade delen. Visuellt utgör S ett avgränsat kvarter medan gränsen mellankvarteren R och T är diffus. Som helhet ingår kvarteren i den symmetriska plan som kännetecknar kyrkogårdens östra del.

Kyrkobyggnaden och kastalen bildar en tydlig avgränsning i väster. Södra sidan kantas av kyrkomuren och trädkransen av kastanj tillsammans med den vidkroniga och grova eken. Muren slutar tvärt vid ingången i den östra delen av kvarter T. Ett smidesstaket tar vid och fortsätter österut. Kvarterens norra sida avgränsas utmed vägen av ett smidesstaket. En rad med hamlade lindar står innanför grusgången längs med järnstaketet.

Den breda huvudgången avgränsar kvarter S i norr från kvarteren R och T i söder. En bred grusgång finns mot kvarter V och X i öster. Stora delar av gångarna kantas av klippta kvartersomgärdande häckar av liguster. I det nordöstra hörnet av kvarter T finns en servicestation med soptunnor, redskap och vatten.

Gravplatserna inom den västra, och äldsta delen av kvarter R, är oregelbundet utlagda och varierar i storlek och läge. Här finns inslag av smala och oregelbundna gångar, som ibland slutar tvärt. Inom övriga delar av kvarter R, liksom kvarter S och T är de smala gångarna förhållandevis regelbundet utlagda i nord-sydlig riktning. Vissa sträckor av dessa är emellertid delvis igenlagda och insådda med gräs.

I kvarter R och S ligger gravplatserna ganska tätt. Majoriteten har grusade ytor och har omgärdning av stenram, buxbomshäck eller järnstaket. Flertalet av dessa ligger i den västra delen av kvarter R och i de centrala delarna av kvarter S.

Inom kvarter T ligger gravplatserna betydligt gle sare och vårdarna är lägre, särskilt inom de södra och östra delarna. Stenramar, med visst inslag av buxbomshäckar dominerar som omgärdning, men som helhet utgör tomma gravplatser och insådda ytor ett betydande inslag.

Inom kvarter R och S är variationen bland gravvårdstyper stor. En betydande andel är familjegravar med flera generationers gravvårdar. De äldsta vårdarna finns i kvarter R och utgörs av ett fåtal kalkstensvårdar med vittrad inskription. Här finns även en handfull exempel på naturromantiskt utformade vårdar eller nygotiskt utformade vårdar, varav ett par med infällda porslinsmedaljonger. Högre stående vårdar av svart granit utgör ett framträdande inslag trots att antalet låga, rektangulära vårdar eller liggande hällar från 1900-talet numerärt utgör ett lika stort antal. Dessa låga, rektangulära 1900-talsvårdar dominerar i kvarter T. Här har även ett par vårdar lagts ner.

Vårdarnas inskriptioner innehåller ofta by- eller gårdsnamn. Bland de manliga titlarna är lantbrukaren den vanligaste. Med anknytning till jordbruk finns även exempelvis arrendatorn, åbon och hemmansägaren. Hantverksyrken såsom snickarmästaren, muraren, stenhuggaren och slaktaren utgör en viktig andel, liksom järnvägens yrken såsom banbiträde, stationskarl och stationsinspektör. De kvinnliga titlarna anknyter enbart till äktenskap eller släkt

relation. Titeln hustrun är den allra vanligaste, följd av dottern, makan och systemen. I kvarter T finns titlarna fiskaren och livbåtsskepparen vilka utgör ett par av de förhållandevis få titlar som anknyter till kust och hav, trots närheten.

Den grova eken är mycket framträdande i denna del av kyrkogården. En sittbänk av trä är byggd runt den grova stammen. Vintergrön växtlighet förekommer i samtliga kvarter men särskilt i kvarter S. Flera exempel på kullar av murgröna finns i kvarter R och S. Av planteringarna på gravvårdarna är olika sorters rosor vanligt förekommande, liksom kinesisk kärleksört. Andra exempel är hortensia, strutbräken, höstaster och julros.

Karaktärsdrag för kvarter R, S och T:

- Eken bidrar starkt till platsens karaktär och rumslighet och rymmer höga kulturhistoriska och biologiska värden.
- Bitvis oregelbundet och tätt liggande gravplatser främst i västra delen av kvarter R.
- Många bevarade järnstaket
- Inslag av kvartershäckar av liguster och spridda begränsningshäckar av buxbom.
- Grusade huvudgångar i ett rätvinkligt system. Delvis bevarade smala gångar inom kvarteren.

Den grova eken och det stora antalet järnstaket dominerar kvarter R, S och T.

Kvarter V, X, Y och Z

De fyra kvartererna V, X, Y och Z ligger i den östligaster delen av den gamla kyrkogården, nära den trafikerade vägkorsningen strax utanför, vilket gör att den i mångt och mycket utgör kyrkogårdens ansikte utåt. Denna del tillkom på 1880-talet som den yngsta delen av Löderups gamla kyrkogård. Ett järnstaket tillsammans med en trädkrans av hamlade lindar ramar in i söder, öster och norr. Innanför staketet löper en bred grusgång. En grusgång avgränsar även mot kvartererna S och T i väster. Klockaregårdens trädgård bildar en grön fond i söder.

Kvartererna är symmetriskt planerade kring den genomgående huvudgången. En korsande nord-sydlig grusgång delar upp området i fyra kvarter. Kvartererna X och Y i norr är ytmässigt något mindre än kvartererna V och Y i söder. Huvudgången och den korsande gången mellan kvarter V och Y kantas av klippta ligusterhäckar. Fyra lindar, ett i varje kvartershörn, markerar gångarnas skärningspunkt.

Gravplatserna är regelbundet utlagda i nord-sydliga rader som delvis har avgränsats med smala grusgångar. Till stora delar är dessa igensådda med gräs, främst i områden där gravplatser är återlämnade.

Stenram är den vanligaste omgärdningen utom i kvarter Z där häckar av buxbom och/eller liguster är något vanligare. Det finns även ett fåtal järnstaket. De gravplatser som har omgärdning av stenram, häck eller staket har grusad yta och det finns några exempel på mönsterkattning. En hel del gravvårdar, stenramar och häckar är borttagna, främst i de centrala och södra delarna av kvarter V och Y.

I kvarter X och Z finns en hel del större familjegravar. De äldsta dateringarna i dessa kvarter härrör

från 1880-talet, medan kvartererna V och Z enligt dateringarna förmodligen började användas något senare, från och med 1890-talet. Lägre vårdar av svart granit, daterade från 1930-talet är relativt vanligt förekommande i kvarter V.

Bland de äldsta vårdarna är höga vårdar huggna av svart granit den vanligaste typen, bland annat finns flera exempel på obelisker men även ett par högresta så kallad bautastenar. I sydvästra delen av kvarter V finns en av tre vårdar av järnsmide. Denna vård i form av ett kors har en textplatta av plåt som tyvärr är oläslig. I samma kvarter finns ett annat ovanligt exempel på kors, ett litet träkors som är fäst på en låg stensockel. Enligt inskriptionen härrör korset från 1910-talet, men det är osäkert om vården har tillkommit senare.

I nordöstra hörnet av kvarter Z finns en hög granitvård omgärdad av ett smidesstaket av järn. Staketets knoppar, av svarvat trä är bevarade och bär spår av färg. Framför vården finns ett gjutet planteringskar dekorerat med slingrande ekslingor. De traditionella växterna gamander och hosta är planterade på gravplatsen.

Inskriptioner finns på många av kvarterens gravvårdar. I kvarter Y finns flest antal olika titlar, hela 35 stycken. Förutom de vanligaste titlarna lantbrukaren och hustrun, finns många exempel på hantverksyrken såsom bagarmästare, stenhuggare, skraddare och slaktare. Det enda kvinnliga exemplet på hantverksyrke är sömmerska, vilken finns på en vård i kvarter Y. Titeln barnmorska finns på två vårdar i kvarter Z och Y, och jungfrun finns på en vård i kvarter V. Överlag finns mycket få kvinnliga yrkestit

lar bland kyrkogårdens vårdar, varför dessa är särskilt viktiga att lyfta fram. Att trakten har militär anknytning märks bland annat i titlarna översten, fanjunkaren och furiren. Av inskriptionerna märks även att förnamnen Una och Cillu lokalt har varit mycket vanliga. Dessa förekommer även såväl i äldre som yngre kvarter.

En stor del av gravplatserna har vintergrön växtlighet såsom tuja, idegran och buxbom, ibland som formklippta klot. Murgröna och vintergröna förekommer också, liksom olika sorters rosor och kärleksört. Överlag är växtligheten rikare där det finns bevarad omgärdning och grusad yta. Där omgärdning är borttagen och ytan igensådd finns sällan någon plantering.

Karaktersdrag för kvarter V, X Y och Z:

- Visuellt viktig del av kyrkogården i och med det centrala läget vid vägkorsningen.
- Symmetriskt planerade kvarter med kvartersinramande ligusterhäckar
- Grusade huvudgångar i ett rätvinkligt system och med inslag av smala gångar inom kvartererna.
- Vintergrön växtlighet i lägre skala
- Blandning av lägre, enklare gravvårdar med inslag av traditionella, höga vårdar.
- En hel del igensådda ytor främst i söder.

Gångsystem, häckar och träd bildar en strikt symmetrisk struktur som karakteriserar gamla kyrkogårdens östligaste del.

Kvarter D, E, H och I

De fyra kvarteren ligger centralt inom Löderups nya kyrkogård som togs i bruk omkring år 1920. Kvarteren är utlagda på ömse sidor om den centrala huvudaxeln i väst-östlig riktning som kantas av hamlade lindar. Kvarteren avgränsas sinsemellan av grusade gångar. De omges i norr och söder av en grön ridå i form av trädkransen av björk och friväxande buskage av bland annat spirea, forsythia och mahonia. Visuellt avgränsar de båda blodbokarna och urnlundens tujor i väster. I öster finns öppna gräsytor som ännu inte är ianspråktagna.

De fyra kvarteren är ungefär lika stora med gravplatser utlagda i nord-sydliga rader avgränsade av smala grusgångar mellan varannan rad.

De äldsta gravplatserna återfinns i kv D och därnäst E, där många härrör från 1920-30-talen. Majoriteten av gravplatserna har grusade ytor och har omgärdning i form av stenram eller häck av buxbom. Knappt hälften är omgärdade med stenramar och ungefär en tredjedel är omgärdade med klippta buxbomshäckar med visst inslag av liguster. Gravplatser utan omgärdning är i regel gräsbeväxta.

I den västra delen av kvarter D finns många exempel på gravvårdar i stram klassicistisk stil där gravvård och en ofta rejäl stenram är utförda som en helhetsanläggning. Såväl grå som svart granit förekommer. Några gravplatser har påkostade omgärdningar som kombinerar huggen sten och kätting eller kopparstänger. Högre ståvårdar av svart granit är vanligt förekommande, ofta i ett formspråk som mer hör till det sena 1800-talet. Lägre, rektangulära vårdar i svart eller grå granit förekommer sida vid sida.

Kvarteren H och I är ianspråktagna något senare och majoriteten av gravplatserna härrör från 1930-talet och senare. I kvarteren är majoriteten av gravplatserna omgärdade med stenram och har grusad yta. Endast ett fåtal har begränsningshäckar av buxbom.

Karaktersdrag för kvarter D, E, H och I:

- Symmetrisk anläggning med ett rätvinkligt system av grusgångar omgivna av öppna gräsytor.
- Gravplatser med grusade ytor omgärdade av buxbomshäckar eller stenramar finns i huvudsak i kvarter D och E.
- Gravplatser med grusade ytor och stenramar präglar främst kvarteren H och I.
- Smala gångar mellan raderna av gravplatser
- Kvarter D karaktäriseras av höga och ofta påkostade gravvårdar omgärdade av stenramar eller häckar samt har grusade ytor.

Grusade ytor och stenramar möter lummig grönska.

Minneslund

Minneslundan ligger i det nordvästra hörnet av nya kyrkogården. Den utgör en kvadratisk yta med höga tujor i väster och norr, samt lågväxande spirea i söder och öster. Områdets norra och västra sidor avgränsas med höga tujor och övriga sidor av spirea. Körsbärsträd och rödbladdig prunus ramar in mot norr. Minnesplatsen utgörs av en upphöjd, kvadratisk plantering byggd av huggen sten med avtäckta ytor av plattor. Här ligger en rundad natursten med ett citat av Pär Lagerqvist: ”En gång skall du vara en av dem som levat för längesen”. Intill finns en ljusbärare av svart järnsmide.

Karaktärsdrag för minneslund:

- Avskilt hörn avgränsat av lummig växtlighet.
- Öppna gräsytor

Kvarter U, urnlund

Urnlundan ligger i nya kyrkogårdens norra del, i rak linje från kyrkans norra entré. Området är tydligt avgränsat med höga och täta häckar av tuja som har en spets mot öppningen i söder. Kvarteret är symmetriskt planerat på ömse sidor om en rak gång belagd med sjöstensplattor. I övrigt är området gränsinsatt utan gångar. Gravvårdarna ligger i väst-östliga rader, vända mot söder. De flesta vårdarna är huggna i asymmetrisk form i grå eller röd granit, men liggande vårdar förekommer också. De personliga symbolerna är vanliga, exempelvis fåglar, motorcykel, båt eller traktor.

I kvarterets fond finns en skulptur i form av ett bronsskepp på en sockel av huggen sten, signerat Sigvard Nilsson 1985. Ett citat av Dag Hammarskjöld, ”Intet binder mig allting väntar mig” är inhugget i stenen. Hammarskjöld har genom gården Backåkra invid kusten anknytning till Löderup. Skulpturen är donerad år 1985 av Johanna Andersson.

Karaktärsdrag för kvarter U, urnlund:

- Väl avgränsat rum
- Enhetliga gräsytor med gravplatser utlagda i östvästlig riktning.
- Samtida uttryck med mindre, ofta asymmetriskt formade vårdar med personliga symboler.

Kvarter A

Det yngsta kvarteret finns i nya kyrkogårdens sydvästra hörn. Här ligger gravplatserna utlagda i nord-sydliga rader med grusgångar mellan. Flertalet är avgränsade med stenramar och har grusade ytor. Vårdarna har rektangulär form huggna i röd, grå eller svart granit. Klippta klot av tuja, buxbom eller annan vintergrön art finns ofta parvis på gravplatserna.

Karaktärsdrag för kvarter A:

- Gravplatser i nord-sydlig riktning med grusgångar mellan raderna.
- Samtida uttryck med mindre, ofta asymmetriskt formade vårdar med personliga symboler.

Den västra delen av nya kyrkogården har ett samtida uttryck.

Kyrkogårdens kulturhistoriska värden

Värdebeskrivning

För att kunna vårda kyrkotomten som kulturmiljö och ta tillvara dess kulturhistoriska värden måste vi känna till dessa värden och vilka uttryck de tar i den fysiska miljön. Det beskrivande kapitlet samt redogörelsen för kyrkogårdens historiska utveckling ligger till grund för detta. Utifrån värderingen/karaktäriseringen kan man välja ambitionsnivå på bevarandet och föreslå åtgärder som bevarar och utvecklar de kulturhistoriska värdena.

Karaktärsdrag

Gamla kyrkogården

Löderups gamla kyrkogård är präglad av 1800-talets kyrkogårdsideal med ordnade kvarter avgränsade med grusade gånger, omgiven av en trädkrans. Här finns rikligt inslag av klippta häckar av olika dimension och art. Kvarteren är i hög grad inramade av högre ligusterhäckar, medan avgränsningshäckarna utgörs av något lägre och smalare buxbomshäckar.

Sambandet mellan kyrkan, kyrkogården och prästgården intill är mycket tydligt och bildar en helhetsmiljö.

Trädkransen av lind, kastanj och tysklönn ramar in kyrkogården. Den kraftiga muren utgör en rest av en äldre avgränsning kring kyrkogården. Detta förstärker kyrkogårdens historiska perspektiv. Smidesstaketet med sin enhetliga utförande binder visuellt ihop gamla och nya kyrkogården och bidrar till ett helhetsintryck och sammanhang. Detta härrör från 1900-talet.

Sammanfattning av karaktärsdragen på Löderups kyrkogård.

De oregelbundna gravplatserna i västra delen utgör en rest av en äldre kyrkogårdsstruktur som trots 1800-talets strukturering inte utplånats. Inom kvarteren finns inslag av oregelbundna smala gånger mellan gravplatserna.

Kyrkogårdens östra del har en strikt symmetrisk struktur. Här ligger gravplatserna bitvis gles och med ett betydande inslag av öppna, grässådda ytor.

Gravplatsernas ytskikt varierar, både grus och gräs förekommer. Det finns en variation bland olika sorters gravvårdar av olika ålder.

Nya kyrkogården

Nya kyrkogården är tydligt avgränsad med järnstaket, en trädkrans bestående av åldrande björkar och buskage. Denna del har en egen symmetrisk struktur skild från den gamla, men med traditionella drag. Denna struktur bygger på ett rätvinkligt system av grusade gånger som tillsammans med trädplanteringar och klippta gräsytor möter rundade, mer friväxande former.

Gravplatserna är i hög grad grusade och avgränsade med stenram eller buxbomshäck. De ligger ordnade i rader med smala gånger mellan. Mer ålderdomliga drag finns främst i den äldsta delen av

kvarter, D, i övrigt präglas kvarteren av demokratiskt likartade gravplatser.

Urnlund och minneslund utgör representanter för 1900-talets nya gravskick och är var för sig tydligt avgränsade. En tät tujahäck bildar en tydlig rumslig avgränsning kring urnlund. Här ligger gravarna tätt i gräsmattan, markerade med mindre vårdar. Minneslund har en egen gestaltning där planteringar och klippta gräsytor utgör tidstypiska beståndsdelar.

Kulturhistoriska värden

Löderups kyrkogård har som helhet ett högt kulturhistoriskt värde som en viktig del av Löderup bys kulturmiljö. Tillsammans med kyrkan utgör kyrkogården ett centralt miljöskapande värde för Löderups by i samspel med det omgivande odlingslandskapet. Sida vid sida visar de olika delarna av kyrkogården hur Löderup har utvecklats genom tiderna.

Att kunna se – och uppleva – hur kyrkogården utformats under olika epoker är kulturhistoriskt och arkitekturhistoriskt värdefullt. En välbevarad struktur fördjupar dessa värden och ju tydligare de framstår desto högre blir det pedagogiska värdet. De ovan identifierade karaktärsdragen är bärare av kyrkogårdens kulturhistoriska värde. När karaktärsdrag försvinner eller byts ut – helt eller delvis – blir det svårare att förstå hur miljön har växt fram och det påverkar kyrkogårdens kulturhistoriska och pedagogiska värde negativt.

Kyrkogårdens äldsta del utgör sinnebilden för en skånsk landsbygdskyrkogård. Knastret av de grusade ytorna, den karakteristiska doften av buxbomen, det ständiga suset från träden kring kyrkogården eller gnisset från järngrinden ingår som väsentliga delar.

Den trånga och smått oregelbundna miljön mellan kyrkobyggnaden och prästgården ger ett ålderdomligt intryck. Platsen har lång historisk kontinuitet då kyrkan är belagd från 1100-talet. Dess sammansättning av gravmonument, den arkitektoniska planuppbyggnaden, den gröna växtligheten och djurlivet gör kyrkogården till en plats med unika upplevelsevärden. Här finns möjlighet till rekreation och reflektion, inspiration och meditation.

Kyrkogårdsmuren har lång historisk kontinuitet och ett högt kulturhistoriskt värde. Den bidrar visuellt till rumslighet och förstärker platsens tidsperspektiv. De båda smidesgrindarna mot prästgården är hantverksmässigt utförda och tillhör en äldre generation som hör samman med kyrkogårdsmuren. Järnstaketet hör till det sena 1800-talets och tidiga 1900-talets utvidgningsfas.

Den omgivande trädkransen kring såväl gamla som nya kyrkogården har ett högt kulturhistoriskt värde. Den ramar in och ger ett tydligt tidsperspektiv till platsen.

Den grova och sägenomspunna eken har mycket höga kulturhistoriska och biologiska värden, men utgör även ett visuellt blickfång. Den muntliga traditionen som är knuten till eken förstärker värdet ytterligare. Visuellt och upplevelsemässigt har även den solitära robinian ett högt värde.

Kyrkogårdens beståndsdelar i form av bevarad häckstruktur, stenramar, järnstaket, rik växtlighet och varierade gravplatser är av stor betydelse. Av särskilt värde är kvartershäckarna som utgör en viktig grundstruktur av stor betydelse för upplevelsen av kyrkogården. Dessa är därför särskilt betydelsefulla för helheten inom de områden som förändrats i övrigt.

Gravplatsernas begränsningar i form av järnstaket är exempel på järnsmidets konsthantverk under en period när det stod som högst. Dessa är ovärderliga och blir alltmer sällsynta i den takt de bryts ned av korrosion och genom stöldräder på kyrkogårdarna. Järnstaketet är en viktig del av kyrkogårdens och gravplatsernas karaktär men representerar även 1800-talets gravkultur.

Kyrkogårdens gravplatser uppvisar variation i tvåhundra års begravningsstrender. Både material, teknik och konstnärligt uttryck och kvalitet har skiftat genom åren. Framför allt gravvårdar från 1800-talets andra hälft och 1900-talets början är exempel på högt tekniskt kunnande i stenhuggeri. Få är emellertid exempel på unika uttryck utan de flesta, från 1800-talets slut och framåt, höggs efter särskilda typexempel som beställaren kunde välja mellan. De tidiga vårdarna är inte standardiserade i samma utsträckning och mer unika i sina uttryck. Som helhet har de äldre vårdarna fram till cirka 1930-talet viktiga karaktärskapande och stilhistoriska värden och har stor betydelse för upplevelsen av kyrkogården. Några kan klassas som högkvalitativa vad gäller stenhuggarkonst.

Kyrkogården speglar på ett fascinerande sätt de människor som bött och verkat i trakterna kring Löderup fram till våra dagar. Här finns en outtömlig källa för kunskap som väntar på att få komma till liv igen i besökarens medvetande. Större delen av kyrkogårdens gravvårdar har inte så stora enskilda värden att de kan anses vara ovärderliga. Det är framför allt tillsammans som gravvårdarna bidrar till kyrkogården som värdefull kulturmiljö. När man tittar

närmare på gravvårdarnas titlar, årtal, orter har man möjlighet att bilda sig en uppfattning av hur lokalsamhället såg ut under en viss tid. Gravstentitlar som lantbrukare, hemmansägare, åbo och kvarnägare berättar om jordbrukets centrala betydelse. Trots närheten till havet finns relativt få yrkestitlar som anknyter, men exempelvis kan nämnas livbåtsskeppare, fiskare, fyrmästare och sjökaptän. Många titlar används inte längre såsom vågmästare, husman och jungfru. Yrkestitlar såsom stationskarl, handlanden, folkskolläraren och linjemontören berättar på ett intressant sätt om samhällets utveckling under 1900-talet. Påtagligt är att kvinnornas status är underställda männen även på gravstenen. Ett fåtal avvikelser finns från normen såsom folkskollärarinnan och barnmorskan vilka därför är särskilt viktiga att lyfta fram. Möjligheten till jämförelse mellan utseende/utformning och titlar mellan gravkvarter har ett pedagogiskt värde.

Gravanordningar med särskilda kulturhistoriska värden

På kyrkogården finns ett antal gravanordningar med särskilda kulturhistoriska värden. Ett urval av dessa finns presenterade i särskild bilaga.

Biologiska värden

Kyrkogårdens träd är extra betydelsefulla för andra arter i ett öppet landskap såsom i Löderup, där få träd och grönområden finns. Många av dem har kvaliteter som det råder brist på i omgivningen. Den åldrande eken är till exempel oersättlig som livsmiljö eftersom den är i ett exklusivt gammeldagsstadium som är unikt. Hålligheten i stammen, dess grova grenar och förekomsten av död ved är högtintressanta

Grönt område har högt kulturhistoriskt värde och ska bevaras i sin helhet. Orange markerar strukturer som ska bevaras. Bruna områden markerar övrigt kulturhistoriskt värde där större hänsyn bör tas genom att återlämnade gravplatser och gravvårdar bevaras på ursprunglig plats.

egenskaper. Robiniaträdet har också ett högt naturvärde med grova grenar, håligheter och veckad bark som skapar mikromiljöer med omväxlande sol och skugga, De beskurna ihåliga lindarna i trädkrans och allé erbjuder skydd och boplatser, liksom björkarna. Insektsfaunan i de ihåliga stammarna innehåller troligen både vanliga och mer ovanliga arter som kan ha levt på kyrkogården i generation efter generation. De gigantiska bokarna är också en betydelsefull livsmiljö för många organismer.

Trädkrans och lindallé är skyddade som biotopskyddsområden. 32 träd på kyrkogården är registrerade som särskilt skyddsvärda enligt Länsstyrelsens inventering. Minst lika många till kan klassas som särskilt skyddsvärda träd, då de har samma kvalitéer som de redan registrerade träden. Kyrkogårdens särskilt skyddsvärda träd redovisas i bilaga 1.

Åtgärdsbehov

Vård av kulturhistoriska värden

Åtgärdsbehov

Följande förslag till åtgärder på kyrkogården syftar till att bevara och utveckla kyrkogårdens karaktär med både kulturhistoriska och biologiska värden. Vissa åtgärder kan kräva länsstyrelsens tillstånd. I bilagan *Rekommendationer för vård och underhåll* finns vidare information om åtgärderna. Åtgärdsförslagen finns även sammanfattade på kartor i bilagan *Åtgärdsbehov*.

Mur

Muren längs kyrkogårdens södra sida buktar på många ställen och det finns sättningar på flera ställen. Synliga skador i form av sprickor och nedfallen puts finns längs hela sträckningen. Några av de täckande stenslivorna är trasiga.

Det uppstår ofta en oro när träd som står planterade invid murar blir äldre och dess stammar och rötter närmar sig murverket. Både träd och mur har höga värden och man bör sträva efter att behålla de båda elementen sida vid sida.

- Ett åtgärdsprogram för restaurering av muren bör tas fram av tekniskt sakkunnig. När restaurering blir aktuell bör detta göras med traditionella metoder och material.

Staket och grindar

Bitvis är järnstaket rostangripet, i synnerhet längs sträckorna kring nya kyrkogården. Det är därför i stort behov av allmän översyn samt rostskyddsbehandling och ommålning.

Samtliga grindars funktionalitet bör ses över. Den östra dubbelgrinden på gamla kyrkogården går t ex inte längre att öppna på grund av hög marknivå. Den södra enkelgrinden mellan mur och järnstaket kärvar och trappstegen nedanför har sättningar.

- Järnstaketet kring nya kyrkogården rostskyddsbehandlas och målas snarast. En översyn görs av övriga sträckor och grindar. Målning görs vart 10-15 år.
- Grindarna justeras så att de kan öppnas och stängas.
- Översyn av trappors funktionalitet. Justeras vid behov.

Gångar

Gångsystemet är helt och hållet täckt av grus, men längs betydande sträckor har gångarna ett stort inslag av jord med endast ett tunt lager grus. Det finns behov av omläggning av grusgångarna.

- Översyn och omläggning av grusgångarna. Grus i gångarna bör fyllas på lite i taget så att ytan förblir hårt packad och framkomlig. Nytt grus bör vara samma naturfärgat och samma dimension och typ som befintligt.

Gravplatser

Gravplatsernas häckar, stenramar och järnstaket med grusade ytor utgör ett tydligt karaktärsdrag för stora delar av Löderups kyrkogård. Dessa är särskilt viktiga längs gångstråken så att strukturen inte suddas ut.

- Buxbomshäckar kring gravplatser kompletteras vid behov. För att öka möjligheten att säkerställa

kyrkogårdens buxbomsbestånd bör egen sticklingsförökning påbörjas. Gynna och ta hänsyn till variationen bland buxbomssorterna och ersätt med samma sort.

- Stenramar som rubbats ur sitt läge bör läggas om.
- Järnstaket och grindar som går att laga bör kompletteras, justeras och kontrolleras vad gäller infästning i stensockel.
- Samtliga järnstaket och grindar bör rengöras och målas. Eventuellt behövs även rostskyddsbehandling. Rengöring vid skuggiga ställen bör utföras oftare än på andra ställen och målning vart 10-15 år.

Gravvårdar

Många gravvårdar är vittrade eller skadade. Inskriptionerna på de äldre gravvårdarna, speciellt de i marmor och sandsten och tavlorna i marmor, är svåra att tyda idag. På många äldre gravvårdar har texten varit ifylld med vit, svart eller guldfärg men på de flesta stenar har den slitits ner vilket försvårar läsbarheten.

De kulturhistoriskt värdefulla gravvårdarna bör få stå kvar på sina ursprungliga platser. På så sätt bevaras eventuella samband, främst i form av de familjeförhållanden, som kan finnas med de omgivande gravvårdarna. Det förekommer enstaka nedlagda eller lutande gravvårdar.

- Vårdarnas inskriptionstavlorna eller framsidor bör rengöras med varsamma metoder. Vid mycket lavpåväxt är det dock bättre att undvika rengöring då man annars riskerar att stenen förstörs.
- Omdubbing och upprensning av nedlagda gravvårdar bör göras. För att mängden grav-

vårdar som är i behov av omdubbing ska bli hanterbar kan församlingen utföra detta efter en långsiktig plan där man budgeterar med att ett bestämt antal gravvårdar omdubbas varje år. De gravvårdar som påtagligt bidrar till begravningsplatsens karaktär bör prioriteras.

- En mer ordentlig uppställning av kasserade gravvårdar bör anordnas.

Växtlighet

Växtligheten utgör en viktig beståndsdel på Löderups kyrkogård. Gravplatsernas buxbomshäckar och städsegröna växtlighet tillsammans med de kvartersomgärdande ligusterhäckarna utgör basen i kyrkogårdens gröna struktur.

Ridån av buskage kring nya kyrkogården fyller en viktig avskärmande funktion. Den vildvuxna buskvegetationen ger dock ett mindre vårdat och lite övergivet intryck.

- Komplettera de kvartersinramande ligusterhäckarna på den östra delen av gamla kyrkogården. Föröka gärna av befintligt växtmaterial.
- En gallring och lätt beskärning av buskagen kring nya kyrkogården bör göras för att tydliggöra och bevara den ursprungliga formen. Detta bör göras regelbundet ca vart tredje år.
- Växtligheten på kulturhistoriskt värdefulla gravplatser och gångstråk bör förnyas vid behov med samma växtmaterial som det befintliga.
- Äldre och unika växtsorter bör i första hand vårdas och stå kvar på gravplatserna även sedan de återlämnats.

Trädvård

Kyrkogårdens trädbestånd bör vårdas regelbundet för att varje enskilt träd skall kunna finnas på platsen så länge som möjligt. De kostnader förvaltaren lägger på regelbunden trädvård under ett trädets livslängd förväntas vara lägre än kostnaden för omfattande akuta insatser och nyplantering med ett tätare intervall. Samtidigt står kulturhistoriska och biologiska värden på spel som är svåra att omvandla till siffror.

Som en följd av de tidigare beskärningar som gjorts på många av träden har det utvecklats ihålligheter i stam och grenverk. Ihålligheter innebär generellt sett inte att det finns en större risk för att dessa träd skulle trilla. Det är vanligt med oro över gamla träd på kyrkogårdar, särskilt om de är ihålliga. Arborester med lång yrkeserfarenhet har dock konstaterat att träd som har ihålligheter är stormfasta i de flesta fall. Upp till 70 % av stammen kan vara murken eller försvunnen och trädet är ändå stabilt.

Vid Trädvårdsplanens genomförande bör både kulturhistoriska aspekter och trädens biologiska värden beaktas. När träden hålls under god uppsikt och regelbundna insatser görs, finns det ingen anledning att ha bråttom och att göra snabba åtgärder.

- Återplantering av samma trädslag med samma syfte som tidigare görs då det är aktuellt. Man bör alltså behålla trädslagen lind, björk, lönn, bok, robinia och ek på kyrkogården. Robiniaträdet löper risk att behöva ersättas tidigast och det vore önskvärt om en ny robinia planteras på samma plats. Om det inte är möjligt kan plantering av en ek främja kulturhistoriska och biologiska värden på platsen.

- Beskär kastanjerna närmast eken varsamt så att grenarna inte når in i ekens krona.
- Återplantera inte i små luckor i trädkrans eller allé utan vänta tills det finns gott om plats så att de nya träden får en så bra start som möjligt. I praktiken innebär det att man väntar med återplantering tills en hel sträcka saknar träd. Vänta därför ut träden, det är inget stort problem om det finns luckor i allé och trädkrans under en period. Det specifika upplevelsevärdet som skapas av träd i rad kan kvarstå länge även om många träd tas bort.
- Längs den gamla kyrkogårdens södra mur står trädkransen mycket nära stenkonstruktionen och har påverkat den negativt på flera platser. När det är dags att ersätta de äldre träden med unga individer kan dessa planteras på grusgångens norra sida nära gravkvarteren. Lindarna på den östra delen av kyrkogården är placerade på detta vis. Det innebär att träden kommer en längre bit från muren vilket gör att större konflikter mellan träd och mur undviks i framtiden.

Växt- och djurliv

Det bästa sättet att behålla kyrkogårdens värde som en oas för djurlivet är att värna om de äldre träden och att behålla en varierad grönstruktur.

Ekens värde för andra arter kan inte nog framhållas. Åtgärder kring denna ska alltid planeras noga och ha trädets bevarande på platsen så länge som möjligt som styrande faktor.

Anlägg gärna en vedsamling/faunadepå av stammar och grenar som tagits bort från kyrkogården. Stammar med ihålligheter är viktigast att spara eftersom de kan innehålla många vedinsekter. Depån kan fyllas på någon gång, men lämnas för övrigt helt

utan åtgärder för att långsamt få förmultna. Det finns en lämplig plats för detta bredvid personalbyggnaden, där sådant material redan placeras.

Att sköta gräsmattor mer extensivt än idag, med längre intervall mellan varje klippning skulle gynna intressanta kärleväxter, mindre organismer och insekter.

Genom att planera långsiktigt och agera med eftertänksamhet kan man ta väl hand om kyrkogårdens naturvärden. Samtidigt värnar man om det upplevelsevärde som kyrkogården har för besökande.

- Med hänsyn till fåglar och fladdermöss bör åtgärder som berör träd och häckar endast utföras under september till och med november månad.
- Grusgångarna är ett bra exempel på ett element på kyrkogården som har betydelse för både natur- och kulturvärden. Undvik att belägga grusgångar med asfalt, krossten eller annan hårdgörning. Det är vanligt att solitärbin och andra insekter anlägger bon i kyrkogårdens grusgångar och är något som pågått under mycket lång tid.

OBS!

Större åtgärder såsom exempelvis omläggning av gångar, kvarter eller samt även ersättning av växtmaterial såsom måbärsäckar är tillståndspliktigt. Åtgärder som kan skada naturmiljön i ett biotopskyddsområde får inte förekomma. Vid osäkerhet om en åtgärd är tillståndspliktig eller kräver dispens bör man samråda med Länsstyrelsen. Vård- och underhållsplanen kan ses som ett planeringsunderlag för tillståndsansökan eller ansökan om dispens i dessa fall.

Sedvanligt underhåll av kulturhistoriska värden

Följande tabell listar de objekt som är viktiga för begravningsplatsens karaktär och kulturhistoriska värde. Ett sedvanligt, löpande underhåll är en förutsättning för att värdena ska bestå. Detta underhåll är i de flesta fall en självklar del av kyrkogårdsförvaltningens dagliga arbete. Tabellen kan därför ses som en checklista av generell karaktär som kan kompletteras och fyllas på efter förvaltningens behov och önskemål. I bilagan *Allmänna riktlinjer för vård och underhåll* finns mer information om underhållsåtgärder.

Generella riktlinjer

Nya gravplatser med gravvårdar och växtlighet ska underordnas de befintliga strukturerna och utformningen. Vid omläggning av gravplatser bör utgångspunkten vara den ursprungliga planläggningen och begravningsplatsens historik. Riktlinjer bör vara vård- och underhållsplanens beskrivningar.

<i>Objekt</i>	<i>Aktivitet</i>
Grusgångar	Miljövänlig ogräsbekämpning, påfyllning av material, krattning.
Kyrkogårdsmur	Kontinuerlig tillsyn och kontroll, besiktigas vartannat år. Vid skador tillkallas teknisk sakkunskap. Önskad vegetation som fröskott från träd och buskar tas kontinuerligt bort för hand.
Järnstaket	Besiktigas varje år. Vid tecken på rost målas staketet om enligt anvisningar i bilagan <i>Allmänna riktlinjer för vård och underhåll</i> .
Järngrindar	Besiktigas varje år. Vid tecken på rost målas grindarna om enligt anvisningar i bilagan <i>Allmänna riktlinjer för vård och underhåll</i> . Rörliga delar smörjes vid behov.
Gravvårdar	Provtryckes vart 5:e år, enligt Centrala Gravvårdskommitténs riktlinjer. Vid samma tillfälle kontrolleras vårdar/hällar även för sprickbildning och /eller andra skador.

<i>Objekt</i>	<i>Aktivitet</i>
Inventarier, t ex ljushållare, bänkar	Rengöres vid behov.
Träd	Regelbunden översyn enligt trädvårdsplanens riktlinjer.
Ligusterhäck	Beskärs 1-2 ggr i juni-september. Grundgödslas på våren (pelletterad höns gödsel eller komposterad kogödsel). Ligusterhäckar kring kvarter kompletteras vid behov.
Buxbomshäck	Beskärs varje eller vartannat år i augusti-september. Grundgödslas på våren (pelletterad höns gödsel eller komposterad kogödsel). Buxbomshäckar kring gravplatser/kvarter kompletteras vid behov. För att öka möjligheten att säkerställa kyrkogårdens buxbomsbestånd bör egen sticklingsförökning påbörjas.
Tujahäck	Beskärs i april-maj och/eller i september. Höstgödslas i augusti (fosfor och kalium, t ex aska).

Målsättning och utveckling

Löderups församling har formulerat följande punkter för sitt målsättnings- och utvecklingsarbete:

- 1) Tillmötesgå samhällets olika begravnings-trender, nya som gamla, genom att:
 - I första hand utveckla nya kyrkogården för nya gravplatser. Här finns vid behov plats för nya gravkvarter.
 - Anlägga en mindre asklund och/eller minneslund i mindre format på gamla kyrkogården.

- 2) Bevara och utveckla kyrkogården som en grön kulturmiljö, bland annat genom att:
 - Låta gamla kyrkogården på lång sikt omvandlas till kyrkogårdspark med bevarad struktur i form av trädkrans, gångar, kvarter, gravplatser och växtlighet. Kvarteren närmast kyrkan bevaras i sin helhet.
 - Lyfta fram och vårda kulturhistoriskt intressanta växter samt ersätta dessa vid behov.

- 3) Kontinuerligt arbeta med tillgängligheten på kyrkogården.

Källmaterial

Litteratur

- Andréasson, Anna 2012. *Gravvårdar i sten – ett mångskiftande kulturarv*. Stad & Land 184.
- Bringéus, Nils-Arvid 1997. *Skånska kyrkor Skånes Hembygdsförbunds årsbok*. ”Skånsk kyrkogårdsvandring” s. 185-215.
- Bucht, Eivor (red.) 1992. *Kyrkogårdens gröna kulturarv*.
- Carlsson, Åke & Svante Hultengren (red) 2009. *Kyrkogården – en Noas ark*.
- Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar* 2007. CGK-Centrala gravvårdskommittén
- Hansson, Marie 1997. *De skånska trädgårdarna och deras historia*, ”Den skånska kyrkogården” s. 153-164.
- Gröna Fakta 5/2005. ”Begrepp i begravningsverksamheten.”
- Klintborg, Åsa 1993. *Ale, Historisk tidskrift för Skåneland, nr 1*. ”Den skånska kyrkogårdsträdgården” s. 1-19.
- Klintborg Ahlklo, Åsa 2001. ”Mellan trädkrans och minneslund. Svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940-1990.” Stad & Land 167.
- Kyrkogårdens form och miljö. Planering och vård av begravningsplatser och deras byggnader*. Boverket, Riksantikvarieämbetet, Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation 1991.

Reijer, Pål & Sörensen, Ann-Britt 2007. ”Tillgängliga gångar på kyrkogårdar, i parker och bostadsgårdar.” Stad & Land 170.

Rogberg, Mats, 2005. *Vid en landsväg... Byar och samhällen flygfotograferade på 1930-talet*. Österlen.

Sandell, Angela, *Kyrkogårdshandboken med kvalitetsbeskrivningar 2012*, Stad och Land 182.

Sörensen, Ann-Britt & Wembling, Mona 2007. ”Minnenas trädgård – om kyrkogårdens form och växter.” Stad och Land 173.

Unnerbäck, Axel 2002. *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*. Riksantikvarieämbetet.

Vård av gravstenar. Riksantikvarieämbetet 2002.

Wallin, Curt 1944. *Kyrkogården. En viktig detalj i hembygdsvården*. Bygd och natur Årsbok 1944.

Wallin, Curt 1951. *Gravskick och gravtraditioner i sydöstra Skåne*.

Otryckta källor

Cissela Olsson och Anna Rabow, *Buxbomen i Skåne och Blekinge, kulturhistorisk analys* 2013, Rapport, Regionmuseet Kristianstad 2014.

Cissela Olsson och Anna Rabow, *Buxbom, Handbok om buxbom på begravningsplatser i Skåne och Blekinge*, Rapport, Regionmuseet Kristianstad 2014.

Muntliga uppgifter

Nils Nilsson, arbetsledare kyrkogårdar Löderups församling

Internet

Fornlämningsregistret, Riksantikvarieämbetet:

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Historiska kartor, Lantmäteriet:

<http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/search.html>

Konstnärslexikonet Amanda:

<http://www.lexikonetamanda.se/index.php>

Kulturmiljöprogram för Skåne, Länsstyrelsen i Skåne län:

<http://www.lansstyrelsen.se/SKANE/SV/SAMHALLSPLANERING-OCH-KULTURMILJO/LANDSKAPSVARD/KULTURMILJOPROGRAM/Pages/kulturmiljoprogram.aspx>

Riksintressen för kulturmiljövården – Skåne län:

<http://www.raa.se/kulturarvet/samhallsplanering/riksintressen/riksintressen-beskrivningar/>

Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet:

<http://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer/978-91-620-6496-9.pdf?pid=3804>

Kristianstad 2014-11-25

Åsa Jakobsson, Cissela Olsson

Bilaga1. Särskilt skyddsvärda träd på Löderups kyrkogård, Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd.

Regionmuseets E-rapportserie 2014

Kulturmiljö

1. Baldringe kyrka – utvändig renovering, Baldringe sn, AM, Maria Sträng, 2013
2. Pynten i Vattenriket, Kristianstad sn, BD, Jimmy Juhlin Alftberg och Helene Stalin Åkesson, 2013–2014
3. Barkåkra kyrkogård, Barkåkra sn, VP, Åsa Jakobsson och Maria Sträng, 2013
4. Södra Sandby kyrka – medeltida träskulpturer, Södra Sandby sn, AM, Maria Sträng, 2013
5. St Petri kyrka – ombyggnad av värme- och ventilationssystem, Klippans sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2013
6. Långalts myr – markanvändning och historia, Örkellunga och Skånes Fagerhult sn, DK, Cissela Olsson, 2013
7. Östra Karaby kyrka – utvändig renovering, Östra Karaby sn, AM, Kerstin Börjesson, 2013
8. Dalby kyrka, 9 ½ sekler av förändring, byggnadsarkeologiska iakttagelser vid utvändig renovering, Dalby sn, BAD Petter Jansson, 2012
9. Norra kyrkogården i Lund, Lunds stad, VP och bilaga med kvartersbeskrivning, Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson och Anna Rabow, 2013
10. Buxbom, Handbok om buxbom på begravningsplatser i Skåne och Blekinge, PJ, Cissela Olsson och Anna Rabow, 2014
11. Dörrar och portar på uthus – kurs inom landsbygdsprogrammet, Helena Rosenberg, 2013
12. Kvistofta församlings kyrkor – utrustning för värmesystem, Bårslövs sn, Fjärestad sn, Glumslöv sn och Kvistofta sn, AM, Maria Sträng, 2014
13. Östra kyrkogården i Lund, Lunds stad, VP, Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson och Anna Rabow, 2014
14. Gundrastorp – Ekholmens dammverk, Vittsjö sn, AM, Helena Rosenberg, 2013–14
15. Bäckaskog slott 2014, Kiaby sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2013–14
16. Krubbemölla – omläggning av stråtak, Vitaby sn, AM, Emelie Petersson, 2014
17. Glimmebodagården – vårdätgärder 2014, Brösarp sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
18. Brönnestad kyrkogård, Brönnestad sn, VP, Åsa Eriksson Green, Åsa Jakobsson och Emelie Petersson, 2013
19. Sankt Nicolai kyrka – tillbyggnad vindfång, Trelleborgs sn, AM, Kerstin Börjesson, 2013
20. Ignaberga kyrka – invändig renovering, Ignaberga sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2012
21. Tomelilla Byagård – Vård- och underhållsplan, Tryde sn, VP, Jimmy Juhlin Alftberg och Lars Buhrgard, 2014
22. Heliga Trefaldighetskyrkans kyrkogård, Kristianstad sn, VP, Åsa Eriksson Green, Åsa Jakobsson, Boel Nordgren och Cissela Olsson, 2013
23. Vallkärra kyrkogård, Vallkärra sn, VP, Åsa Jakobsson, Anna Rabow och Carin Strümpel-Alftén, 2014
24. Kåseholm. Natur- och kulturvärden – en översikt, Tryde sn, DK, Cissela Olsson, 2014.
25. Skurups kyrka, kalkmålningar i kor och absid, Skurups sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
26. Hassle Bösarps kyrka – utvändig renovering, Hassle Bösarp sn, AM, Anna Rabow, 2014
27. Burlövs gamla prästgård – putslagning, Burlöv sn, AM, Anna Rabow, 2014
28. Skiffertak på Klippans bruk, Klippans sn, AM, Helene Stalin Åkesson och Linn Ljunggren, 2014
29. Fastighetsvillan Pålshög kyrkogård, Helsingborgs sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2014
30. Glimmebodagården – golvundersökning 2014, Brösarp sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
31. Holmby kyrka – utvändig renovering, Holmby sn, AM, Maria Sträng och Linn Ljunggren, 2014

32. Ballingstorp och Per-Ols – diverse arbeten 2014, Kviinge sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
33. Nosaby kyrka – invändig renovering, Nosaby sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2013
34. Ekeby kyrka – ramp och innerfönster, Ekeby sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
35. Djurröds kyrka – konservering av altarpopsats och predikstol, Djurröds sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
36. Särslövs kyrka – renovering torn, tak, fasader, Särslövs sn, AM, Kerstin Börjesson, 2014
37. Hammarlövs kyrka – invändig renovering, Hammarlövs sn, AM, Petter Jansson, 2014
38. Hakarp 2:10 – åtgärder på ekonomibyggnad, Bräkne Hoby sn, AM, Emelie Petersson, 2014
39. Renovering av gravplats, Gamla kyrkogården, Kristianstad stad, AM, Åsa Eriksson Green, 2013
40. Agusastugan 2014, Andrarum sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
41. Örumshuset – uppmurning av skorsten, Hörup sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
42. Eslövs kyrka – utvändig renovering, Eslövs sn, AM, Petter Jansson, Linn Ljunggren, 2014
43. Vittskövle slott 2014, Vittskövle sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
44. Häglinge kyrka – mögelsanering, etapp I, Häglinge sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
45. Silvåkra kyrka – nytt styr- och reglersystem för värme, Silvåkra sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
46. Sankt Peters klosterns kyrkogård, Lunds stad, VP, Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson och Anna Rabow, 2014
47. Norra Grönby mölla – vingar på plats, Grönby sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2014
48. Hammarlunda mölla – ny segelbana, Hammarlunda sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2014
49. Övraby mölla – bockhuvudplanka och vridkrans, Övraby sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2014
50. Starby kyrka – tak, mur och klockbocken, Starby sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2013
51. Västerstad kyrka – brandlarm, Västerstad sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
52. Långaröd kyrka – brandlarm, Långaröd sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
53. Uppåkra kyrka – sanering under bänkkvarter, Uppåkra sn, AM, Petter Jansson, 2014
54. Västra Broby kyrka – utvändig renovering, Västra Broby sn, AM, Anna Rabow, 2014
55. Östra Sallerup kyrka – Brandlarm, Östra Sallerup sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
56. Östraby kyrka – Brandlarm, Östraby sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
57. Bondrumsgården 2014, Fågeltofta sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
58. Annelövs kyrka – utvändig renovering, fasader och tak, AM, Kerstin Börjesson och Petter Jansson, 2011
59. Strömsborgs ullspinneri – rekonstruktion av vattenhjul, Osby sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2013-2014
60. Båstad kyrka – tak- och fasadrenovering, Båstad sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
61. Löderups kyrkogård, Löderups sn, VP, Åsa Jakobsson, Cissela Olsson och Helena Rosenberg, 2014